Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Газетэмнай 1921 оной декабриин 21-hээ гарана. | № 126 (18149) | 1989 оной июниин 1, четверг | Сэн 3 мүн.

СССР-эй ДОТООДЫН БА ГАДААДЫН ПОЛИТИКЫН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД ТУХАЙ

СССР-эй Верховно Советэй Түрүүлэгшэ М. С. ГОРБАЧЕВОЙ элидхэл

Хүндэтэй депутадууд!

Энэ зал соо бүхэлдээнь хүрэлдааанда бүхэлдээ хамаатан хандуулжа хэлэхэ хэрэгтэй. Хүндэтэй энэ ендэр дээдоторой үбшэн тамхины бэшэ мэдүүлэгжалан бии болоно гэжэ. Ямар ушарта ботэд тодоруулhан байна. Ямар зөөлөн таараналь хүсэнэнээ боэхэнэргүүдэй бэедэ шэнгээр харуулнүлөө үзүүлдэг.

Эдиршүүл болон зөөлөн мэдэнэн юумэнгадай тамхи татадаг манай Съездэй тэдэнэй нервэ мүүдхэрадай, бүхы дэлмэнэй тэдэнэр муугаарын анхарал хандуулжа бэлэхэнээр гэдэг бидэ мүхаан бодолой талаар дүүргэн эрхэтэйдэ ородог, анхарал бараг шадаха байналодог юм.

Тамхинай продукциин Союзай политичехуби болгоходо болоо шэнэ зоболонтойниинь — газова, нүгөө бэрхэшээлэлүүдтэй түү частицануудhаа демократическа Оксид, углеродой диоксид орожо байна гэнистэ водород, аммиак үйлэ хэрэгүүд эдэ трен, ацетальдегид, с Кремль соо бород, синильнэ кислота. Арсалдаанай бусад бодосууд газ зуриншэлдөөцануудта хабаадана. совет шэнэ парланикотин, тортог ба сүү. өөнэдыгээ хучастицануудтай бодос гунгэн бэшэ ажалтоологдодог.

Хүн зоной эрдэм мэдэхэхэнтэнние бодото бага байха үедэ тамхи шэнэ гурим будэлгэрhэн түүхэтэй. Энэмнай матагшад гол түлэб тамхи ханинарай «Руга муу хойшолон туулга газетэдэ хэлэhэн дэггүй байна ха юм.

Тамхи таталгай табадахи удэзахиргаан ба олонхи байна. Энэ зал үүргэ дүүргэжэ болоо. Олон ороонуудта, тэрэ абьяас шуулгаа бурьяманай ороондо соёлой хүдэлмэри ажазургаануудта, транспортой гутамхи таталга хорюулалгын, общественно-промышленна предприятиинуудта, эмхи зургаануудта, ... таталгые хорихо саг... ерээ. Жэшээлхэдэ, СССР-дэ зубшэхэ байхи татадаггүй хүнүүд ... шын эзэлжээндэ ажалаг...

Тамхи таталгаhаа ... бүхы юумэн, эхилга бии гэхэ байнаб. Нэ... гэнтэ тамхияа хаяжа... хубилган байна. Иланганаа зал... этигэмэ иналта, энэ заабари хабаатанууд манай гүрэнэй Хоёрдоёроо, удэр... шэнэ түүхэ болотадаг папиросын тоо... эрхэйлhэнэй хэрэг гохо хэрэгтэй. Гурбан... ... хамтадаа, бигтэрэнэй hүүлээр 10 ... шэнэй хамтадаа, бишадаа нэгэ папиросэй эзэ үнэн га бии гэсшэ. Удэ... гэсшэ хүнгэн фи болон архиhаа ... гэбэшэбэ тэрэ, дал тамхияа орхихо... амин шутуhалдаг юм. Манай бүхы ажал

Эм дом уужа, та... ... оршон тогтоноо... ха үшөө нэгэ арга б... ... шолтагаануудые... Энэ асуудалаар ... гүйөөр шэнжэлэлзубшэхэ хэрэгтэй. ... байнаh hэргээн ...

Республикын нар... ... — эдэ бүгэдэ диспансертэ тамхи т... ... хамаагүй байхуун хүн бэшэгдэнхэй юм... ... гаргаха, 108-ниинь тамхинhаа ... шэнэ хүлгөө, элдэб... ... hанамжа дурадаад байна. Тамхи ... туулалдаае үүскэжэ ... ооhэдөө диспансертэ... ... гүйсэд ойлгосотой байгаа ха юм.

Энэ удэртэй дашарсан... ... бодолгүй хэды нэгэ удэр — майн 31-... ... байгаашье hаань, татангуй ябахыетнай... ... боложо байгаа нүүд ба эрэшүүлые... ... 1985 оной ... ба залуушуудай... ... КПСС-эй дэбнабди.

И. ХА...
республикын на...
ска диспансер...

Театрнуу...

«ЭРДЭМ»
Девочка ищет отца — в 12-50, Новые похожд... — в 11-... 18, 19-50, 21-40.

«ОКТЯБРЬ»
Счастливого плавания — в 14, Жемчуг — в 11-... 18, 20-30.

«АРШАН»
Кондор — в 18, Вор... не — в 20, 21-40.

«ВОСТОК»
Ко мне. Мухтар! — ... Враг мой — в 15, 17-...

«БАЙКАЛ»
Маленькая Вера (2... в 18, 20-30.

ДК «ТЕКСТИЛЬЩИК»
Новые амазонки — в ...

...я Государ... АССР по ... и книж... Ленина, 35. ...кс 04613.

СССР-эй АРАДАЙ ...УТАДУУДАЙ СЪЕЗД

...-да үглөөнэй 10 часта Москвада, Кремвалнуудэй ордон соо, СССР-эй Арадай депутадуудай съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлбэ.

...ймэй гэшүүн депутат Р. Н. Нишановай ... доро болоhон үглөөнэй заседани дээрэ ...д СССР-эй дотоодын ба гадаадын политикэ шэглэлнүүд тухай асуудалые хаража ...

... Верховно Советэй Түрүүлэгшэ ...рбачевто элидхэл хэхэ үгэ үгтэбэ.

харуулаа. Энэ арга боломжо алдагдажа болохогүй, алдагдаха ёhогүй. hанал бодолнуудай эндэл ондоо, арсалдаатай байбашье hаань, социализмые үндэhөөрнь шэнэлхэ политическэ хараа шугамhаа ондоо арга байхагүй гэжэ нинтэ национальна үгэгэ ойлголсолго эндэ бүрилдэбэ ха юм.

Эдэ бүгэдэ тон зүб. Тезд хубилган шэнэдхэлгэ ямараар бэелүүлэгдэжэ байнаб гэhэн үнэн зүб шэнжэлгэ Съездhээ мүнөө оромнай хүлеэнэ ха юм. Тэрэ юу асараб, хаана, юундэ тэрэ hанаhанда үшөөл хүрөөгүйб, хаана, ямар бэрхэшээлнүүд, олон орёо асуудалнуудбии болооб гэжэ шэнжэлхэ хэрэгтэй. Харин гол шухалань гэхэдэ, урагшаа дабшалга хангажа шадаха тодорхой шинидхэбэринүүдые хүнүүд хүлеэнэ бшуу.

Ушар иимэhээ Съезд дээрэ эхилhэн хөөрэлдөөн тон шухала удха шанартай болоно. Энэ хөөрэлдөөн тэрэнэй хүдэлмэридэ эрхэ сүлөөгэй, hанаhанаа хэлэхэ эхи табиhан байна. Бэлэн бэшэ шинидхэбэринүүд бидэ бүгэдые хүлеэнэ, бидэ бултадаа тэдэнэй түлөө харюусалга совет арадай урда дааха ёhотой болонобди гээшье оршон байдалые сэгнэхэдээ бодото хэмжээнүүдые тодорхойлходоо, манай Съездын гүн бодомжолго, гүрэнэй сэсэ мэргэн бодол харуулха байhанда би этигэнэб. Ажабайдалай бүхы hалбаринуудта саг дары хубилалтануудые хүлеэжэ болохогүйнь эли ааб даа. Гэбэшье эдэ амин шухала асуудалнуудые тон богони саг соо шинидхэхын түлөө бүхы хүсэл оролдолгоо хойшолуултагүйгөөр мүнөө гүнидхэн зорюулха хэрэгтэй болоно бшуу. Энэ хадаа Съездын, Верховно Советэй ба шэнэ правительствын гол шухала зорилгонуудай нэгэн болоно гэжэ би ойлгоноб.

I.

Хубилган шэнэдхэлгэн үндэhэн hүүри, тэрэнэй гол зорилгонуудые туйлалгын шинидхэхы арга нүхэсэл гэхэдэ, экономическа ба социальна hалбаринуудтахи гүнээгы хубилалтануд мун болоно. Энэ талаар бүхы хүдэлмэринн уг удха гэхэдэ, хүниие экономико тээшэ эрьюулэлгэ, манай үе сагай нэрэдэ хүрэмэ совет хүнүүдэй ажалай ба ажабайдалай эрхэ байдал байгуулжа болоно гэшэ. Нэн түрүүн эдеэ хоол, гэр байра хангалга, эдүүр эмхые сахилга, байгаали хамгаалалга, гэгээрэл, эрдэм ухаа ба соёл болбосорол дээшэлүүлгэ тушаа асуудалнуудтухай хэлэгдэнэ гэшэ.

Ушарhан иимэ оршон байдалые бидэ хамтаараа шэнжэлжэ үзэхэ ёhотойбди. Тиихэдээ үнэн зүб, бодото байдалhаа эхитэй ба эрилтэ ехэтэй хараа бодолhоо тэрэнние сэгнэхэдээ хандаха ушартай. Бүхы байдалые байhан зэргээрнь хараха гээшэ тон шухала. Хэжэ үрдиhэн юумэеэ бэхижүүлхэ, бүри ехэ эршэтэй ба тогтууритай болгохо хэрэгтэй. Энээнтэй хамта түбэйшье газарта, нютаг нютагуудташье политика болон бодото ажал ябуулгада гаргагдаhан алдуу эндүүнүүдэй эсэстэ бии болоhон хангалтагүй юумэнүүдhээ эрид шууд зайсаха хэрэгтэй.

Экономикые арадай социальна эрилтэ хэрэглэмжэнүүд тээшэ шэглүүлхэ талаар эхилhэн бодото ябуулгануud тухай хэлэхэ бидэ дүүрэн эрхэтэйбди гэжэ hанагдана. Жэлэй дунда зэргын гэр байра барилгын хэмжээн hүүлэй гурбан жэлэй туршада, үрдахи табан жэлэйхитэй сасуулхада, 15 процентээр ехэ болоhон байна. Энэмнай юуб гэхэдэ, совет хүнүүд 900 мянга шахуу нэмэлтэ байра абаhан болоно бшуу. Үнгэрhэн жэлдэ хубиин гэр байра барилгада 1,9 миллиард түхэригэй урьhаламжа үгтөө гэхэ гү, али 1985 оной эхиhоо 6 дахин ехэ болоно. Гэр байрын барилга улам үргэдэжэ байнхай.

Экономическа бэлэн бэшэ эрхэ байдалда элүүрые хамгаалгада 6 миллиард түхэригэй, эрдэм гэгээрэлдэ — 6 миллиардhаа дээшэ түхэригэй нэмэлтэ hомололгонууд олдоhон байна. Багшанарай салин хүлhэн дээшэлүүлэгдээ, врачнуud болон медицинскэ бусад хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлhэ дээшэлүүлгэ үргэлжэлhөөр. Абхэдэ үнэн зүб, бодото байдалhаа эхитэй ба эрилтэ ехэтэй хараа бодолhоо тэрэнние сэгнэхэдээ хандаха ушартай. Бүхы байдалые байhан зэргээрнь хараха гээшэ тон шухала. Хэжэ үрдиhэн юумэеэ бэхижүүлхэ, бүри ехэ эршэтэй ба тогтууритай болгохо хэрэгтэй. Энээнтэй хамта түбэйшье газарта, нютаг нютагуудташье политика болон бодото ажал ябуулгада гаргагдаhан алдуу эндүүнүүдэй эсэстэ бии болоhон хангалтагүй юумэнүүдhээ эрид шууд зайсаха хэрэгтэй.

Экономикые арадай социальна эрилтэ хэрэглэмжэнүүд тээшэ шэглүүлхэ талаар эхилhэн бодото ябуулгануud тухай хэлэхэ бидэ дүүрэн эрхэтэйбди гэжэ hанагдана. Жэлэй дунда зэргын гэр байра барилгын хэмжээн hүүлэй гурбан жэлэй туршада, үрдахи табан жэлэйхитэй сасуулхада, 15 процентээр ехэ болоhон байна. Энэмнай юуб гэхэдэ, совет хүнүүд 900 мянга шахуу нэмэлтэ байра абаhан болоно бшуу. Үнгэрhэн жэлдэ хубиин гэр байра барилгада 1,9 миллиард түхэригэй урьhаламжа үгтөө гэхэ гү, али 1985 оной эхиhоо 6 дахин ехэ болоно. Гэр байрын барилга улам үргэдэжэ байнхай.

Экономическа бэлэн бэшэ эрхэ байдалда элүүрые хамгаалгада 6 миллиард түхэригэй, эрдэм гэгээрэлдэ — 6 миллиардhаа дээшэ түхэригэй нэмэлтэ hомололгонууд олдоhон байна. Багшанарай салин хүлhэн дээшэлүүлэгдээ, врачнуud болон медицинскэ бусад хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлhэ дээшэлүүлгэ үргэлжэлhөөр. Абхаруулаа. Энэ арга боломжо алдагдажа болохогүй, алдагдаха ёhогүй. hанал бодолнуудай эндэл ондоо, арсалдаатай байбашье hаань, социализмые үндэhөөрнь шэнэлхэ политическэ хараа шугамhаа ондоо арга байхагүй гэжэ нинтэ национальна үгэгэ ойлголсолго эндэ бүрилдэбэ ха юм.

Эдэ бүгэдэ тон зүб. Тезд хубилган шэнэдхэлгэ ямараар бэелүүлэгдэжэ байнаб гэhэн үнэн зүб шэнжэлгэ Съездhээ мүнөө оромнай хүлеэнэ ха юм. Тэрэ юу асараб, хаана, юундэ тэрэ hанаhанда үшөөл хүрөөгүйб, хаана, ямар бэрхэшээлнүүд, олон орёо асуудалнуud бии болооб гэжэ шэнжэлхэ хэрэгтэй. Харин гол шухалань гэхэдэ, урагшаа дабшалга хангажа шадаха тодорхой шинидхэбэринүүдые хүнүүд хүлеэнэ бшуу.

Ушар иимэhээ Съезд дээрэ эхилhэн хөөрэлдөөн тон шухала удха шанартай болоно. Энэ хөөрэлдөөн тэрэнэй хүдэлмэридэ эрхэ сүлөөгэй, hанаhанаа хэлэхэ эхи табиhан байна. Бэлэн бэшэ шинидхэбэринүүд бидэ бүгэдые хүлеэнэ, бидэ бултадаа тэдэнэй түлөө харюусалга совет арадай урда дааха ёhотой болонобди гээшье оршон байдалые сэгнэхэдээ бодото хэмжээнүүдые тодорхойлходоо, манай Съездын гүн бодомжолго, гүрэнэй сэсэ мэргэн бодол харуулха байhанда би этигэнэб. Ажабайдалай бүхы hалбаринуудта саг дары хубилалтануудые хүлеэжэ болохогүйнь эли ааб даа. Гэбэшье эдэ амин шухала асуудалнуудые тон богони саг соо шинидхэхын түлөө бүхы хүсэл оролдолгоо хойшолуултагүйгөөр мүнөө гүнидхэн зорюулха хэрэгтэй болоно бшуу. Энэ хадаа Съездын, Верховно Советэй ба шэнэ правительствын гол шухала зорилгонуудай нэгэн болоно гэжэ би ойлгоноб.

I.

Хубилган шэнэдхэлгэн үндэhэн hүүри, тэрэнэй гол зорилгонуудые туйлалгын шинидхэхы арга нүхэсэл гэхэдэ, экономическа ба социальна hалбаринуудтахи гүнээгы хубилалтануud мун болоно. Энэ талаар бүхы хүдэлмэринн уг удха гэхэдэ, хүниие экономико тээшэ эрьюулэлгэ, манай үе сагай нэрэдэ хүрэмэ совет хүнүүдэй ажалай ба ажабайдалай эрхэ байдал байгуулжа болоно гэшэ. Нэн түрүүн эдеэ хоол, гэр байра хангалга, эдүүр эмхые сахилга, байгаали хамгаалалга, гэгээрэл, эрдэм ухаа ба соёл болбосорол дээшэлүүлгэ тушаа асуудалнуud тухай хэлэгдэнэ гэшэ.

Ушарhан иимэ оршон байдалые бидэ хамтаараа шэнжэлжэ үзэхэ ёhотойбди. Тиихэдээ үнэн зүб, бодото байдалhаа эхитэй ба эрилтэ ехэтэй хараа бодолhоо тэрэнние сэгнэхэдээ хандаха ушартай. Бүхы байдалые байhан зэргээрнь хараха гээшэ тон шухала. Хэжэ үрдиhэн юумэеэ бэхижүүлхэ, бүри ехэ эршэтэй ба тогтууритай болгохо хэрэгтэй. Энээнтэй хамта түбэйшье газарта, нютаг нютагуудташье политика болон бодото ажал ябуулгада гаргагдаhан алдуу эндүүнүүдэй эсэстэ бии болоhон хангалтагүй юумэнүүдhээ эрид шууд зайсаха хэрэгтэй.

Экономикые арадай социальна эрилтэ хэрэглэмжэнүүд тээшэ шэглүүлхэ талаар эхилhэн бодото ябуулгануud тухай хэлэхэ бидэ дүүрэн эрхэтэйбди гэжэ hанагдана. Жэлэй дунда зэргын гэр байра барилгын хэмжээн hүүлэй гурбан жэлэй туршада, үрдахи табан жэлэйхитэй сасуулхада, 15 процентээр ехэ болоhон байна. Энэмнай юуб гэхэдэ, совет хүнүүд 900 мянга шахуу нэмэлтэ байра абаhан болоно бшуу. Үнгэрhэн жэлдэ хубиин гэр байра барилгада 1,9 миллиард түхэригэй урьhаламжа үгтөө гэхэ гү, али 1985 оной эхиhоо 6 дахин ехэ болоно. Гэр байрын барилга улам үргэдэжэ байнхай.

Экономическа бэлэн бэшэ эрхэ байдалда элүүрые хамгаалгада 6 миллиард түхэригэй, эрдэм гэгээрэлдэ — 6 миллиардhаа дээшэ түхэригэй нэмэлтэ hомололгонууд олдоhон байна. Багшанарай салин хүлhэн дээшэлүүлэгдээ, врачнуud болон медицинскэ бусад хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлhэ дээшэлүүлгэ үргэлжэлhөөр. Абхаруулаа. Энэ арга боломжо алдагдажа болохогүй, алдагдаха ёhогүй. hанал бодолнуудай эндэл ондоо, арсалдаатай байбашье hаань, социализмые үндэhөөрнь шэнэлхэ политическэ хараа шугамhаа ондоо арга байхагүй гэжэ нинтэ национальна үгэгэ ойлголсолго эндэ бүрилдэбэ ха юм.

Эдэ бүгэдэ тон зүб. Тезд хубилган шэнэдхэлгэ ямараар бэелүүлэгдэжэ байнаб гэhэн үнэн зүб шэнжэлгэ Съездhээ мүнөө оромнай хүлеэнэ ха юм. Тэрэ юу асараб, хаана, юундэ тэрэ hанаhанда үшөөл хүрөөгүйб, хаана, ямар бэрхэшээлнүүд, олон орёо асуудалнуud бии болооб гэжэ шэнжэлхэ хэрэгтэй. Харин гол шухалань гэхэдэ, урагшаа дабшалга хангажа шадаха тодорхой шинидхэбэринүүдые хүнүүд хүлеэнэ бшуу.

Ушар иимэhээ Съезд дээрэ эхилhэн хөөрэлдөөн тон шухала удха шанартай болоно. Энэ хөөрэлдөөн тэрэнэй хүдэлмэридэ эрхэ сүлөөгэй, hанаhанаа хэлэхэ эхи табиhан байна. Бэлэн бэшэ шинидхэбэринүүд бидэ бүгэдые хүлеэнэ, бидэ бултадаа тэдэнэй түлөө харюусалга совет арадай урда дааха ёhотой болонобди гээшье оршон байдалые сэгнэхэдээ бодото хэмжээнүүдые тодорхойлходоо, манай Съездын гүн бодомжолго, гүрэнэй сэсэ мэргэн бодол харуулха байhанда би этигэнэб. Ажабайдалай бүхы hалбаринуудта саг дары хубилалтануудые хүлеэжэ болохогүйнь эли ааб даа. Гэбэшье эдэ амин шухала асуудалнуудые тон богони саг соо шинидхэхын түлөө бүхы хүсэл оролдолгоо хойшолуултагүйгөөр мүнөө гүнидхэн зорюулха хэрэгтэй болоно бшуу. Энэ хадаа Съездын, Верховно Советэй ба шэнэ правительствын гол шухала зорилгонуудай нэгэн болоно гэжэ би ойлгоноб.

I.

Хубилган шэнэдхэлгэн үндэhэн hүүри, тэрэнэй гол зорилгонуудые туйлалгын шинидхэхы арга нүхэсэл гэхэдэ, экономическа ба социальна hалбаринуудтахи гүнээгы хубилалтануud мун болоно. Энэ талаар бүхы хүдэлмэринн уг удха гэхэдэ, хүниие экономико тээшэ эрьюулэлгэ, манай үе сагай нэрэдэ хүрэмэ совет хүнүүдэй ажалай ба ажабайдалай эрхэ байдал байгуулжа болоно гэшэ. Нэн түрүүн эдеэ хоол, гэр байра хангалга, эдүүр эмхые сахилга, байгаали хамгаалалга, гэгээрэл, эрдэм ухаа ба соёл болбосорол дээшэлүүлгэ тушаа асуудалнуud тухай хэлэгдэнэ гэшэ.

Ушарhан иимэ оршон байдалые бидэ хамтаараа шэнжэлжэ үзэхэ ёhотойбди. Тиихэдээ үнэн зүб, бодото байдалhаа эхитэй ба эрилтэ ехэтэй хараа бодолhоо тэрэнние сэгнэхэдээ хандаха ушартай. Бүхы байдалые байhан зэргээрнь хараха гээшэ тон шухала. Хэжэ үрдиhэн юумэеэ бэхижүүлхэ, бүри ехэ эршэтэй ба тогтууритай болгохо хэрэгтэй. Энээнтэй хамта түбэйшье газарта, нютаг нютагуудташье политика болон бодото ажал ябуулгада гаргагдаhан алдуу эндүүнүүдэй эсэстэ бии болоhон хангалтагүй юумэнүүдhээ эрид шууд зайсаха хэрэгтэй.

Экономикые арадай социальна эрилтэ хэрэглэмжэнүүд тээшэ шэглүүлхэ талаар эхилhэн бодото ябуулгануud тухай хэлэхэ бидэ дүүрэн эрхэтэйбди гэжэ hанагдана. Жэлэй дунда зэргын гэр байра барилгын хэмжээн hүүлэй гурбан жэлэй туршада, үрдахи табан жэлэйхитэй сасуулхада, 15 процентээр ехэ болоhон байна. Энэмнай юуб гэхэдэ, совет хүнүүд 900 мянга шахуу нэмэлтэ байра абаhан болоно бшуу. Үнгэрhэн жэлдэ хубиин гэр байра барилгада 1,9 миллиард түхэригэй урьhаламжа үгтөө гэхэ гү, али 1985 оной эхиhоо 6 дахин ехэ болоно. Гэр байрын барилга улам үргэдэжэ байнхай.

Экономическа бэлэн бэшэ эрхэ байдалда элүүрые хамгаалгада 6 миллиард түхэригэй, эрдэм гэгээрэлдэ — 6 миллиардhаа дээшэ түхэригэй нэмэлтэ hомололгонууд олдоhон байна. Багшанарай салин хүлhэн дээшэлүүлэгдээ, врачнуud болон медицинскэ бусад хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлhэ дээшэлүүлгэ үргэлжэлhөөр. Абхаруулаа. Энэ арга боломжо алдагдажа болохогүй, алдагдаха ёhогүй. hанал бодолнуудай эндэл ондоо, арсалдаатай байбашье hаань, социализмые үндэhөөрнь шэнэлхэ политическэ хараа шугамhаа ондоо арга байхагүй гэжэ нинтэ национальна үгэгэ ойлголсолго эндэ бүрилдэбэ ха юм.

Эдэ бүгэдэ тон зүб. Тезд хубилган шэнэдхэлгэ ямараар бэелүүлэгдэжэ байнаб гэhэн үнэн зүб шэнжэлгэ Съездhээ мүнөө оромнай хүлеэнэ ха юм. Тэрэ юу асараб, хаана, юундэ тэрэ hанаhанда үшөөл хүрөөгүйб, хаана, ямар бэрхэшээлнүүд, олон орёо асуудалнуud бии болооб гэжэ шэнжэлхэ хэрэгтэй. Харин гол шухалань гэхэдэ, урагшаа дабшалга хангажа шадаха тодорхой шинидхэбэринүүдые хүнүүд хүлеэнэ бшуу.

Ушар иимэhээ Съезд дээрэ эхилhэн хөөрэлдөөн тон шухала удха шанартай болоно. Энэ хөөрэлдөөн тэрэнэй хүдэлмэридэ эрхэ сүлөөгэй, hанаhанаа хэлэхэ эхи табиhан байна. Бэлэн бэшэ шинидхэбэринүүд бидэ бүгэдые хүлеэнэ, бидэ бултадаа тэдэнэй түлөө харюусалга совет арадай урда дааха ёhотой болонобди гээшье оршон байдалые сэгнэхэдээ бодото хэмжээнүүдые тодорхойлходоо, манай Съездын гүн бодомжолго, гүрэнэй сэсэ мэргэн бодол харуулха байhанда би этигэнэб. Ажабайдалай бүхы hалбаринуудта саг дары хубилалтануудые хүлеэжэ болохогүйнь эли ааб даа. Гэбэшье эдэ амин шухала асуудалнуудые тон богони саг соо шинидхэхын түлөө бүхы хүсэл оролдолгоо хойшолуултагүйгөөр мүнөө гүнидхэн зорюулха хэрэгтэй болоно бшуу. Энэ хадаа Съездын, Верховно Советэй ба шэнэ правительствын гол шухала зорилгонуудай нэгэн болоно гэжэ би ойлгоноб.

Мүнгэ зөөри hомололгын манай шэнэ политика дотор социальна асуудалнуудые шинидхэлгэдэ ехэ анхарал хандуулагдадаг гэсшэ. Гэбэшье арадай ажахын эрдэм-техникын хэм хэмжээе дээшэлүүлгэтэй холбоотой, эхилээд байhан хүдэлмэри үргэдхэхын тула бидэ сагаа гээхэгүй гэжэ ороолдонобди. Энэмнай ерээдүйдэ арадай эрхэ байдалые hайжаруулгада бүри ехэ нөөсэнүүдые үгэхэ байна бшуу.

Бидэ мүнөөдөө эдэ хэмжээ ябуулгануud бодото ашаг үрьень үшөөл үзөөгүй байна гэсшэбди. Түрүү техникэ болон түхөөрэлгын дуталдадаг тухай асуудал, арадай олохон депутадуудтай хөөрэлдэхэдэ, ходол гаража ерэдэг байна. Энэнь арадай ажахые шэнэлэлгэ удааруулна бшуу. Тингэбэшье машина бүтээлгын продукци шэнэлэлгын эршэ үргажа эхилээ. Ажалай бүтээсын үргалта түргэдөө, материальна үйлэдбэриин hалбарида хүдэлдэг хүнүүдэй тоо хорожо эхилээ. Энэмнай баhал манай экономикын түүхэдэ түрүүшынхиеэ үзэгдэhэн ушар болоно.

Би энээн тухай юундэ хэлэнэбиб? Таанад ойлгонот — манай хэрэгүүдые гөёохын, тэдэнние hайнаар харуулхын тула бэшэ юм ааб даа. Иигэхэ болоо hаа, таарууугүй байха болоно. Тиинээ тиитэрээ энэ зал соо hүүhан хүнүүдые, манай Съездын хүдэлмэриин хойноhоо анхаралтайгаар адаглажа байhан хэдэн миллион хүнүүдые хараада абахада.

Энэмнай болоо байгаа үйлэ хэрэгүүдые гүнээгыгөөр шэнжэлэн үзэхын, хүндүүлхэй газарнуудые, мүндэлэн дэлгэржэ байгаа hайн тээшээ хүгжэлтын ба ябуулгануудай харгы замда үзэгдэдэг түгшүүрилтэ зангилаануудые элишэлхын тула хэрэгтэй болоно ха юм.

Юун болоноб, юундэ бидэ hайн тээшээ хэгдэhэн юумэнүүдэй аша үрые өөр дээрээ мэдэрнэгүйбибди? Нэн түрүүн ороной мүнгэн hангай байдал горитойгоор мууданхай, хэрэглэмжын дэлгүүр тэнсүүригүй болонхой бшуу. Али болохо юумэнэй дуталдалга, эд бараанай түлөө шаг шууяа гаргалга хадаа хүнүүдэй дунда эрид хурса, хуулита гомдол, общество дотор социальна түгшүүрилтэ байдал гаргана.

Эндэ элдэб шалтагаануud байха. Энэмнай — үнгэрhэн сагай хүшэр үлэгдэлшье, түлишэ ба түүхэй эдэй дэлхэйн сэнгүүдэй үнаhантай, Чернобыльдохи хохидол гашуудалтай, гэнтын элдэб аюулнуудтай холбоотой өхэ гээлтэнүүдшье болоно гээшэ. Гэбэшье экономикодохи байдал манай өөhэдынмай ажал ябуулгатай, зариндаа хубилган шэнэдхэлгын жэлнүүдтэ юумэ хэнгүй тоолодог байна. Иимэ хандалые бидэ зүбшөөхэгүй байнаебди. Энэмнай социальна бүхы байдалые тэрэл доронь hандаргааха, орон доторхи бүхы ябуулгануудые бүрүү hүргэхэ байна ха юм.

Энэ жэлдэ эд бараа үйлэдбэрилгые 37,5 миллиард түхэригөөр ехэ болгохо зорилго тибгаданхай. Харин ерэхэ жэлдэ мэргэжэлтэдэй тоолоhоной ёhоор, энэ үргалтыень 55—60 миллиард түхэриг хүрэтэр дээшэлүүлхэ зэргэтэй.

Энээнтэй зохилдуулан, hалбаринууд болон республикануудта ехэ хүдэлмэри эхилэнхэй гээшэ. Эндэ айхабтар ехэ, онсо шанга гэжэ хэлэхэhээ айхагүйб, хүсэл оролдолго түбэй газарhаашье, нютагуудhаашье, ажалша коллективүүдhээшье хэрэгтэй болоно. Тезд энэ асуудалые хаража үзэхэдэ, бидэ бодото арга боломжотой байнабди гэжэ эли болоно. Гансашье хүнгэн ба эдеэ хоолой промышленностиин, хүдөө ажахын бэшэ, харин хүндэ промышленность болон оборонно предприятинуудые оруулалсан, манай экономикын бүхы hалбаринуудай нөөсэнүүд хэрэглэгдэхэ ёhотой. Нэгэ үгөөр хэлэбэл, арадай хэрэглэмжын эд бараа хүн зондо гаргалгада мүнөө шэглүүлжэ боломоор үйлэдбэриин бүхы хүсэнүүд хэрэглэгдэхэ ёhотой болоно.

Бии байгаа нөөсэнүүдээ яажа хэрэглэхэб, эд бараагаар дэлгүүрые гүйсэд хангахаб гэдэг олон дурадхелнууд газар газарhаа ородог байха юм. Республикануудай хабаадалгатайгаар правительствын шэнэ бүридэл саашанхи ябуулгануудай тодорхой түсэб зохёон табижа, тэрэнээ Верховно Соведтэ дамжуулан үгэхэ ёhотой. Юрын лэ эд бараан тухай хэлэхэ болоо hаа, энэ талаар тодорхой харюусалга, ушар ёhо мэдэлгэ, сагай эрилтэдэ тааралга тухай асуудал гаража ерэнэ.

Бүхы манай дүтуу дунданууд, алдуу эндүүнүүд ба гай тодхор мүнөөдэрэй гол гансал асуудал дээрэ — дэлгүүрэй тэнсүүригүй байлгада элеэр үзэгдэнэ ха юм. Имагтал тэрэ мүнөөдөө багашье hаа, эхилээд байhан экономикодохи, социальна hалбаридахи hайн хубилалгануудай аша үрые үгы болгоно гэшэ. Энэ асуудал политическэ шэнжэтэй болоод байна.

Хангалтагүй муу үзэгдэлнүүдэй олошоролгые дары түрүүр тогтоохо ба изи түрүүн дэлгүүр дээрэхи байдалые гуримшуулха гээшэ — энэмнайл мүнөө эгээл хойшолуулашагүй зорилго мун.

Эндэ гол шухалань гэхэдэ, **эд бараа үйлэдбэрилгэ, хангалгануудые түргэнөөр ехэ болгохо хэрэг мун.** Тиихэдээ хүн зоной мүнгэн олзо доходтой жэшэхэдэ, эд бараанай фонднуудай бүри түргэнөөр ургаха ябадал хангаха хэрэгтэй.

Үнэнийнь хэлэбэл, ондоошье hанамжа байха юм. Энэ шухала асуудалые дэлгүүрэй экономикын онол аргануудые гүйсэд хэрэглhэнэй ашаар шинидхэжэ болохо, дэлгүүр лэ бүхы юумэ hууридань табиг лэ гэжэ тоолодог байна. Иимэ хандалые бидэ зүбшөөхэгүй байнаебди. Энэмнай социальна бүхы байдалые тэрэл доронь hандаргааха, орон доторхи бүхы ябуулгануудые бүрүү hүргэхэ байна ха юм.

Энэ жэлдэ эд бараа үйлэдбэрилгые 37,5 миллиард түхэригөөр ехэ болгохо зорилго тибгаданхай. Харин ерэхэ жэлдэ мэргэжэлтэдэй тоолоhоной ёhоор, энэ үргалтыень 55—60 миллиард түхэриг хүрэтэр дээшэлүүлхэ зэргэтэй.

Энээнтэй зохилдуулан, hалбаринууд болон республикануудта ехэ хүдэлмэри эхилэнхэй гээшэ. Эндэ айхабтар ехэ, онсо шанга гэжэ хэлэхэhээ айхагүйб, хүсэл оролдолго түбэй газарhаашье, нютагуудhаашье, ажалша коллективүүдhээшье хэрэгтэй болоно. Тезд энэ асуудалые хаража үзэхэдэ, бидэ бодото арга боломжотой байнабди гэжэ эли болоно. Гансашье хүнгэн ба эдеэ хоолой промышленностиин, хүдөө ажахын бэшэ, харин хүндэ промышленность болон оборонно предприятинуудые оруулалсан, манай экономикын бүхы hалбаринуудай нөөсэнүүд хэрэглэгдэхэ ёhотой. Нэгэ үгөөр хэлэбэл, арадай хэрэглэмжын эд бараа хүн зондо гаргалгада мүнөө шэглүүлжэ боломоор үйлэдбэриин бүхы хүсэнүүд хэрэглэгдэхэ ёhотой болоно.

Бии байгаа нөөсэнүүдээ яажа хэрэглэхэб, эд бараагаар дэлгүүрые гүйсэд хангахаб гэдэг олон дурадхелнууд газар газарhаа ородог байха юм. Республикануудай хабаадалгатайгаар правительствын шэнэ бүридэл саашанхи ябуулгануудай тодорхой түсэб зохёон табижа, тэрэнээ Верховно Соведтэ дамжуулан үгэхэ ёhотой. Юрын лэ эд бараан тухай хэлэхэ болоо hаа, энэ талаар тодорхой харюусалга, ушар ёhо мэдэлгэ, сагай эрилтэдэ тааралга тухай асуудал гаража ерэнэ.

Бүхы манай дүтуу дунданууд, алдуу эндүүнүүд ба гай тодхор мүнөө дэрэй гол гансал асуудал дээрэ — дэлгүүрэй тэнсүүригүй байлгада элеэр үзэгдэнэ ха юм. Имагтал тэрэ мүнөө дөө багашье hаа, эхилээд байhан экономикодохи, социальна hалбаридахи hайн хубилалгануудай аша үрые үгы болгоно гэшэ. Энэ асуудал политическэ шэнжэтэй болоод байна.

Хангалтагүй муу үзэгдэлнүүдэй олошоролгые дары түрүүр тогтоохо ба изи түрүүн дэлгүүр дээрэхи байдалые гуримшуулха гээшэ — энэмнайл мүнөө эгээл хойшолуулашагүй зорилго мун.

Эндэ гол шухалань гэхэдэ, **эд бараа үйлэдбэрилгэ, хангалгануудые түргэнөөр ехэ болгохо хэрэг мун.** Тиихэдээ хүн зоной мүнгэн олзо доходтой жэшэхэдэ, эд бараанай фонднуудай бүри түргэнөөр ургаха ябадал хангаха хэрэгтэй.

Үнэнийнь хэлэбэл, ондоошье hанамжа байха юм. Энэ шухала асуудалые дэлгүүрэй экономикын онол аргануудые гүйсэд хэрэглhэнэй ашаар шинидхэжэ болохо, дэлгүүр лэ бүхы юумэ hууридань табиг лэ гэжэ тоолодог байна. Иимэ хандалые бидэ зүбшөөхэгүй байнаебди. Энэмнай социальна бүхы байдалые тэрэл доронь hандаргааха, орон доторхи бүхы ябуулгануудые бүрүү hүргэхэ байна

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

СССР-эй ДОТООДЫН БА ГАДААДЫН ЛИТ

(Үргэлжэлэл. Эхиниирь 1-дэхи нюурта).

Социальна асуудалнуудые хэ-ража үзэлгэтэй холбон, 2000 он хүрэтэр гэр бүлэ бүхэниие амяараа квартира гү, али гэ-рээр хангаха гэһэн **гэр байрын асуудалые шидхэхэ талаар** партиин XXVII съездыи политическэ заабариие Съезд батадхаха аабза гээд этигэжэ байһанаа элирхэйлхые хүсэ-нэб. **Энэмнай нилээд хүшэр** зорилго. Тиигэбэшье, нүхэдүүд, тэрэниие шидхэхэ хэрэгтэй. Ороной бүхы нютагуудай ажалшадтай уулзаха **үедөө асуудел** иигэжэ табилгын үндэһэ баримтатай байһанда **үшөө**exэар би этигэб. Хөөрэлдөөнэй үедэ табигдадаг түрүүшын асуудал гэхэдэ, эдеэ хоолой бэшэ, эд бараан тухай бэшэ, харин гэр байрын асуудал болодог гэжэ сэхэ хэлэхэ байнаб. Хото городуудай ба худөө нютагуудай хэдэн миллион хүнүүдтэ энэ асуудалай орео шанга байһые хараадаа абажа, бидэ гэр байрын барилгын хэмжээе үргэдхэхын тула хараалһан түсэбүүдэз шэнээр хаража үзэхэ ба шэнэ арга боломжонуудые бэдэрэх ёһотой болоно гээшэбди.

Энэ асуудалые заабол шидхэхын, арад зоной урда иимэ уялга абаад, панхаруудтахагүйн тула юу хэхэб гэжэ тодорхойлхо үшар байдалые шэнжэлхэ даабари үгэнэн байгаабди. XXVII съездын урда тээ манай орондо жилдэ 550 миллион дүрбэлжэн метр байра баригдадаг байгаа гэдэ һануулһуу. Барилгые 820 миллиондо хүргэхэ зорилго табигдаа һэн. Арбан гурбадахи табан жилдэ 900 миллион дүрбэлжэн метр, арбан дүрбэдэхи табан жилдэ 1 миллиард дүрбэлжэн метр байра бариха хэрэгтэй гэжэ эли болонхой. Тиихэдээл табигдаһан зорилгын шидхэгдэһэн тухай лаб хэлэжэ болохо.

Энээнэй тулада бүхы нөөсэнүүд, предприятинуудай, хубиин ба кооперативна гэр барилгын бүхы арга боломжонууд элсүүлэгдэхэ эзэргэтэй. Хүнүүд гэр бариха эдэбхи үүсхэл гаргана. Теэд энээниие юун һаатуулнаб гэбэл, барилгын материалнууд, сантехникэ, болбосон тухэлтэй гэр байра барилгада хэрэгтэй бүхы юумэн дуталдана. Энээн тушаа гомдолнууд хаа хаанаһаа ороно. Түбэй гезарнуудта хэмжээнүүд баталан абтажа, манай түсэбүүд соо заатагуй харуулагдаха эзэргэтэй. Гэр байра бариха зорилгые шидхэлгэдэ гарта хүлтөөрөө оролсохо, нютагай бүхы нөөсэнүүдые хэрэглэхэ хэрэгтэй. Энэмнай засагай республиканска ба нютагай эзургаануудай, тэдэнэй ажахын эмхи эзургаануудай шухалын шухала зорилгонуудай нэгэниинь болоно гэжэ хэлэхэ байнаб.

Хүнүүдэй үгэ хэлэхэдэ, энэ темые бүри гүнзэгыгөөр эзүбшэн хэлсэхэбди, тиин Съезд Верховно Советдэ ба правительствада тухай даалгабари үгэхэ бэзэ гэжэ найданаб.

Обществын элдэб социальна бүлэгүүдэй аша түһэда харюусадаггүй һаа, социальна политика [illegible] үрэтэй байха аргагүй. Өөһэдынгөө зохёохы арга боломжонуудые үүдэлан харуулхань, залуугай эршэ сэриттойгоор хүдэхынь, гүрэнэй эзэргүүдтэ эдэбхитэйгээр хабаадахынь тула шухала хэрэгтэй бүхы юумэтэй байхын тула бэеэ даанан ажабайдалтай болоно байһан **шэнэ үеэ-тэндэ эхин шатыи эрхим эрхэ байдал хангахые** манай общество үнэн зүрхэнһөө хүсэ-нэ. Эндэ шидхэгдэхэ асуудалнууд олон болоо.

ВЛКСМ-эй ЦК залуушуул тухай хуулиин проект бэлдэхэ, СССР-эй Верховно Советэй үзэмжидэ табиһан тухай таанад мэдэнэт. Теэд энэ асуудал эгээн һайншье хуули баталан абалгаар дүүрэхэ ёһотой. Залуу үеэниие бэлдэхэ, тэдэнэрэй **exэ ажабайдалда** ороходонь шухала социальна ба бүсад эрхэ нүхэсэлнүүдые байгуулха асуудалнуудта хаа хаанагүй exэ ачхарал хандуулха хэрэгтэй. Энэ шэглэлээр exэ хүдэлмэри ябуулегдаха эзэргэтэй. Ороной залуушуул тушаа социэльна политикын асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэдэ залуу депутадуудшье, арадай бүхы депутадуудшье бүтэмжэтэй хубитаяа оруулха бэзэ гэжэ хүлеэнэбди.

Энэнэрнүүдэй ушардаг олон тоото шидхэгдээгүй орёо асуудалнуудые хойшолуулангүй шидхэжэ эхилхэ уялгатайбди. Эхэ, эхэнэрэй ажалые бэлүүр энхые хамгаалга, гэрэйнь һуудал байдалые хүнгэдхэлгэ тухай ачхарал ороллолго хараалһан бүхэли хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй. Һунгуулиин кампаниин үедэ һунгаршад энээн тушаа exэ олон юумэ хэлэһэн, арадай булга шахуу депутадуудай программануудта эдэ асуудалнууд үргэнөөр оруулагдаһан байгаа. Тэдэнэр толоохой нарилаар хаража үзэгдэхэ ёһотой. Тиихэдээ манай арга боломжонууд хараада сбтаха эзэргэтэй ааб даа.

Эдэмнай тон exэ асуудалнууд болоно. Тусгаар асуудалнуудые шидхэлгээр хизаарлангүй, комплексно хангагдасын үндэһэ һуури дээрэ тэдэниие хаража үзэхэ богохобди.

Эдэ бүхы асуудалнуудые һайса шэнжэлжэ үзеед, зохихо дурадхалнуудые Верховно Советдэ, хэрин хэрэгтэй болоо һаань, Съезддэшье оруулха саг үргэлжын комисси Верховно Советдэ эмхидхэбэл, зүйтэй байха. Үгыншье һаа, энэмнай комитет байжа болохо, энэниие зүбшэхэ хэрэгтэй. Юрэдоел, Верховно Советдэ ба Съезддэ бодолготой дурадхалнуудые бэлдэжэ үгэхэ иимэ эмхидэлнүүд байгуулагдаха эзэргэтэй.

Манай парламентда эхэнэрнүүдэй һанамжануud удхатай байха гэжэ этигэнэб. Обществын хүгжэлтын хэмжээн нэн түрүүн эхэнэрнүүдэй байдалаар **тодорхойлогдодог гэжэ** һанаха зуураа, эрэшүүл депутадуудшье эхэнэрнүүдэй эрхэнүүд болон аша түһые хамгаалха бэзэ гэжэ һананаб.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда манай Эхэ ороной бэеэ даанхай байдалые аршалан хамгаалһан, хүшэр хүндэ жэлнүүдтэ оронойнгоо экономикые нэргэлэһэн, эрэнэй индустриальна хүсэ шадалые бэхижүүлһэн хүнүүд, **дайнай болон ажалай ветерануud тухай саг Үргэлжэ анхарха** гээшэ һэшхэлэй уялга мүн. Манда бии байһан бүхы юумэнэй түлөө бидэ тэдэнэй урда үритэйбди.

Ветерануудай хүсэлэнгүүдые болон хэрэглэмжэнүүдые хэнһээшье һайнаар мэдэхэ манай аха нүхэд депутадуудай дунда бии. Бидэ тэдэнэй һанамжые шагнажа, ажсбайдаллаар табигдаһан асуудалнуудые зүбөөр шидхэхэ эзэргэтэйбди.

Нүхэдүүд, би иимэ юумэн тухай хэлэхэ гээ һэм. Дээрэһээ али болохо заабаринуудые хүлеэжэ байнгүй, нютагай, республиканска зургаануудай шидхэхэ эзэргэтэй һуудал байдалай олон асуудалнууд бии. Тиигээдшье дайнай ба ажалай ветерануud тухай анхарал ороллолго гаргахые, тэдэнэрэй шухала асуудалнууdые түрүүшын эзлжэндэ шидхэхые уялгалһан правительственна арганудай зохихо шидхэбэринүүдшье бии гээшэ.

Афган дайнай инвалидууд, бүхы хабаадагшад «тушаа тон анхаралтайгаар хандаха хэрэгтэй гэжэ хэлэнгүй байха аргагүйб.

Ороной социально-экономическа хүгжэлтын асуудалнуудые шидхэхэдээ, **социальна үнэн зүб байдалай гол ёһые шууд сэхээр бэелүүлхэ** эзэргэтэйбди. Тэрэниие соносхоод, байнгүй, манай хүгжэлтэдэ һаад ушаруулдаг зүйлые — бүхы юумые тэгшэдхэхэ, хүнэй хүзүүн дээрэ ажамидарха ябадалые зайсуулха арга олгохо социальна ба экономическа арга оньһо баримталха хэрэгтэй.

Социальна хүнгэлэлтэнүүд болон түсхай эрхэнүүд тухай Съезд дээрэ халта хэлэһэн байгааб. Иимэ юумэ нэмэнүү. Пенсинүүдые гү, али амаралтануудые илган һалгаахэ, злүүрые хамгаалга ба гэр байра, хүн зоной элдэб найдалай, мэргэжэлэй, социальна бүлэгүүдые ба нютагуудые, мүн тэрэшэлэн элдэб албан эзургаануудые материальна ба оюун ухаанай баялигуудаар хангаха гэхэ мэтээр олон арбаад жэлнүүдэй түршэдэ хүнгэлэлтэнүүдэй гурим бии болоһон байгаа. Эдэ асуудалнуудта хандахэдаа, нэгэ талаһаа бэлиг талаантай хүнүүдые ба бүтээсэ ехэтэй ажал үрмэшүүлха, хэрин нүгөөдэ талаһаа туһалэмжа хэрэглэһэн бүлэг хүнүүдтэ тэрэниие үзүүлхэ. Али болохо хазагайруулганууд ба энэ талаар хэтэрүүлхэ ябадал байха эзэргэтэй.

Эдэ эрилтэнүүдэй үндэһэ һуури дээрэ бүхы хүнгэлэлтэнүүд болон түсхай эрхэнүүдые «шалгаадэ», зохихо дурадхалнуудые оруулхыень СССР-эй Верховно Советэй түсхай комиссида даалгаха дурадхал эндэһээ гарана. Энэ гурим хайшан гэжэ бии болооб, хайшаа юм гэжэ танилсахадаа, энэ асуудалые һайса хэрэжэ үзэхэ шухала гэжэ ойлгоо һэн.

Нүхэд депутадуud, социальна талаар шидхэгдэгээгүй асуудалнууд олон болоо гэжэ хэрэнэбди. Ямар нэгэн эрилтэ түхэй хэлэхэ болоо һаа, тэндэхи хүтэлбэрилэгшэдэй тоо мүнөө дээрээ хорохоһоо байха, олон болоһон байна. Ажахыгаа өөһэдөө мэдээд эрхилхэ эрхэ олгоходо, хүдэлмэрилэгшэдэйнь тоо олошорно гээшэ. Зургаан хүдэлмэрилэгшэ бүхэндэ нэгэ хүтэлбэрилэгшэ, мэргэжэлтэ хүртэнэ. Иимэ байдал хэндэшьеб ашаггай байна гээшэ ааб даа.

Гэхэтэй хамта арендна, ажахын тоосоонай коллективуудэй дүй дүршэл манда тад ондоо дохёо үгэнэ: тэндэ хүтэлбэриин аппарат эрид хороогдоно. Тиихэдээ процентээр бэшэ, харин «хэдэ дахин» хороогдоко. Нүхэдүүд, мүнөө дээрээ ороной хүтэлбэриин аппаратта 40 миллиард шахуу түхэриг жэл соо гаргашалнабди. Тиихэдээ гүрэнэй хүтэлбэриин зургаануудта — 2,5 миллиард түхэриг, бэшэниинь нэгэдэлнүүдэй Солгон предприятинуудай хүтэлбэриин аппаратта гаргашалагдана. Энэ ушаг бэримтые ойлгосотой болгохо хэрэгтэй.

Социальна асуудалнуудые шидхэлгын аша түһэда арадай ажахыдахи нөөсэнүүдые шэнээр хубеарилха бусадшье арга боломжонууд бии. Арадай депутадуud үгэ хэлэхэдээ, злидхэлэй энэ хубиие, мүн бусадшье бодомжонуудые нэмээхэ аабза. Тэдэнэр булгадаа хэрэглэгдэхэ эзэргэтэй. Гэбэшье арадай ажахые үндэһөөрнь шэнэдхэн һэргээжэ, үйлэдбэриин ашаг үрые дээшэлүүлхэ, Хамтын зорилгонуудые шидхэхын ба хүсэлэл оролдолгонуудые элсүүлхын тула һайн дуранай үндэһэ һуури дээрэ нэгэдэлнүүдые, холбоонуудые ба ассоциацинуудые байгуулха замаар тэдэнэр ябаха. Мүнөө үедэ министерствэнүүдэй дүүргэдэг ажахын хүтэлбэриин үйлганууд тэдэнэртэ даалгагдаха. Иимэ хандасын үнэн зүб байһыень манай дүй дүршэлшье, экономико хүгжөөхэ тулаар дэлхэй дээрэхи юрэнхы шэглэлнүүдшье этигүүлнэ.

Хэрбээ тэрэниие министерствэнүүдтэй, хэрин ажахын хүтэлбэриие гүрэнэй хүтэлбэриин һамааралгүй һаа даа, иимэ хандаса гүрэнэй үүргые багадуулна бэшэ. Ажахынгуудые хүтэлбэрилгэдэ гүрэн түрэ сэхэ хамаадахаяа болихо, тэдэнэй ажаллахын тула юрэнхы эрхэ байдал ба нормо байгуулгада анхаралаа элсүүлдэг болохо. Эрдэм-техникын дэбжэлтын гол шэглэлнүүд, барилгануud, оршон тойронхи дайдые хамгаалга, хүнүүдэй социальна талаар хамгаалагдаха ябадалые хангахын хойноһоо хиналта, финансова гурим, тэрэ тоодо тэрэнэй налогой арга оньһонууд, ажахын хуули, тэрэ тоодо монополизациие ба обществодо таагүй тэрэнэй хойшолонгуудые буруушаанан хуулинууд гүрэнэй бодото һалбаринууд зангаараа үлэхэ.

Гүрэнэй предприяти (нэгэдэл) ба кооперацци тухай Хуулинуудые баталан абахадаа, иимэ экономико байгуулха замаар шухала түрүүшын алхам хээбди. Эдэ Хуулинуудые үшөөл нарижуулха хэрэгтэй. Энэ талаар обществодо охэ үгэ буляалдааануud болодог. Экономикын ондо ондоо секторнуудтэ хабаатай предприятинуудай адли бэшэ эрхэ байдалда худэлдэг байһан тухай олон шүүмжэлхы ажаглалтануud хэлэгдэдэг. Энээнтэй дашарамдуулан, эрдэмтэдэй, ажахын худэлмэрилэгшэдэй, үргэн ниитэ ажалшадай зүгһөө предприятинуудай ажал ябуулгын экономическа ба хуулиин ниитэ нэгэн үндэһэ һуури зохёохо тухай асуудал улам шангаар табигдадаг. Депутадуудтай хөөрэлдэхэдэ, эдэ инигжэ хэлэнэ. Энэ асуудал **exэ** удха шанартай, Съездын зүгһөө exэ анхэрал хандуулхаар гэжэ тооложоб.

Нүхэдүүд, реформые соашадань хүгжөөн гүнзэгырүүлхэ асуудалнууд манай саашанхи ажал ябуулгада тодорхойлхы һуури эзэлхэ байна гээшэ. Зохихо байгууламжа болон арга оньһонуудые Верховно Советэшье хаража үзэхэ хэрэгтэй. Правительствада реформын талаар тусхай координационно зургаан байгуулхын, тэрэниие толгойлогшоор СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшоноой нэгые табихын тула горитой үндэһэ баримтануud бии гээшэ.

II.

Нүхэд депутадуud! Манай ороной **гүрэнэй болон ниитын ажабайдалые демократизацилха** талаар үргэнөөр ябуулагдажа эхилһэн хэрэг хадаа шэнэдэхэн хубилгалгын тон exэ туйлалта болоно — энээн тухай Съезд дээрэ дурдагдаһан байна — гэжэ баталан хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди. СССР-эй арадай депутадуудые һунгалга, манай Съездын худэлмэри, ямар оршон байдалда үнэгэржэ байһаниинь эдэ бүгэдые тодорхойгоор гэршэлэн харуулна.

Удхынгаа талаар революционно эдэ үйлэ хэрэгүүдэ эгээл эхинһээнь обществын бүхы хүбинуудай, бүхы арадай элсүүлэгдээгүй байгаа һаань, манай обществын ажабайдалые үндэһөөрнь шэнэдхэхэ талаар ямаршье һанаашалганууд урагшагүйдэхэ байна гээд энэ асуудалые түрүүшын үдэрһөө хойшо табиһан байгаабди. ЦК-гай 1985 оной апрелиин Пленумнээ эхилжэ манай абаһан шидхэбэринүүдэй үндэһэн эдэ бүгэдэ болоо һэн. Эрид шууд политическэ реформо бэелүүлгые болон хуули ёһото социалис гүрэн байгуулгые шэнэдхэн хүбилгалгын стратегическэ шэглэлнүүдэй нэгэн гэжэ тоолоһон XIX партийна конференциин шидхэбэринүүд соо эдэ бүгэдэ улам батадхагдаһан байха юм.

Түс реформын түрүүшын шатада табигдаһан зорилгонуудые бэелүүлһэнэй ашаар бии болоһон айхабтар exэ арга боломжонуудые хэрэглэн, мүнөө бидэнэр саашаа дабшаха аргатайбди. Иигэжэ хэлэхэдээ, мүнөө боложо байһан Съездые зарлалгые болон засагай дээдын шэнэ зургаануудые бүридхэлгые хараадаа абаһаб: эдэ Хуулинуудые зохёожо, баталан абаагүй һаамнай, «Бүхы засаг — Советүүдтэ!» гэһэн үрэа хоонон абяан зандаа үлэжэ, юрын үрэа, лозунг болохо байна. Тиимэһээ саашадаа документнүүдые зохёоходомнай эдэ бүгэдэ үнэтэй сэнтэй хубита боложо үгэхэл.

Республикануудай болон нютагай Советүүдэй һунгалтые үнэргэхэ болзорнууд тухай асуудалые эдэ бүгэдэтэй тааралдуулан шиидхэхэ хэрэгтэй. Таанадай мэдэнээр, байгшаоной намар эдэ һунгалтануудые үнэргэхэ хараа бодол бии байгаа. Бэелүүлэгдэхэеэ байһан политическэ реформын асуудалнуудые зүбшэн хэлсэжэ, XIX партийна конференци дээрэ иимэ болзор хараадаа абаһан байгааабди.

Зүгөөр бидэнэр бүхы юумэ һайнаар шэгнэн бодожо, бүхы юумэ хараадаа абажа шадаагүй гээшэ хабди. Юуб гэхэдэ, политическэ реформын хэдэ, политическэ реформын бодото үйлэ хэрэгүүд һунгалта үнэргэхэ талаар хуулита бүхы арга боломжонуудые бии болгохын тулада, тон һайнаар бэлдэхын тулада бүри ехэ худэлмэри ябуулха хэрэгтэй гэжэ харуулна. Энэ худэлмэри мүнөөнһөө эхилхэ хэрэгтэй. Зүгөөр ,намар лэ, хоёрдохи Съезд дээрэ республикануудта болон нютагай Советүүдтэ хабаатай Хуулинуудые баталан абажа шадахабди.

Мүнөө худэлжэ байһан Советүүдэй түлөөлэлгэтэ болзорой дүүрэхэдэ, ерэхэ жэлэй хабар, Конституцыяр хараалһан болзортонь ээлжээтэ һунгалтануудые үнэргэхэ гэһэн дурадхал партийна болон совет органуудай зүгһөө ороһон байна гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Политическэ реформын түрүүшын шата, тэрэнэй ээлжээтэ шатануудта хэгдэхэ бүхы юумэн **социалис хуули ёһото гүрэн бии болгохо** замаар ураншаа дабшалга болоно. Гэбэшье энэ гүрэниие байгуулгатай холбоотой зорилгонууд гансал энээгээр хизаарлагдана бэшэ. Энэ зорилго бүри ехэ, обществын ажабайдалые демократическа ёһоор таарал дуулгын үргэн асуудалнуудые дэйрана.

Энэ ушарта хүн бүхэнэй хуулиин талаһаа хамгаалагданхай байха ябадал, эрхэтэн бүхэнэй бүхы эрхэнүүдэй хэрэглэхэдэнь, тэрэл зуура гүрэнэй урда дүүргэхэ ёһотой уялганууда бэелүүлхэдэнь таарамжатай бүхы эрхэ байдал хангалга түрүүшын ээлжээндэ гарана гээшэ.

Хуули ёһото гүрэниие байгуулха талаар хэһэн бүхы юумэмнай, тэрэнэймнай ашаг үрэ нэгэ гол юумэнһээ уламжалан, сэгнэгдэхэ ёһотой — эдэ бүгэдэ совет хүндэ юу үгэнэ гээшэб?

Эрхэтэнэй нэрэ хүндэ, тэрэнэй Хуулиин талаһаа хамгаалагданхай байха тухай асуудал һунгалтын үедэ һунгагшадай зүгһөө тон хурсаар табигдаа гэдэ мэдээжэ. Эдэ бүгэдэ урданай политическэ ажал ябуулгын, гүрэнэй аша туһые зоной аша туһаһаа дээгүүр табиданг байһанһаа уламжалһан политикын хойшолон болоно гээшэ. Эрхэтэйгэ Конституцыяр хараалагдаһан эрхэнүүдые хаагайруулха, эзэрхэг муухайгаар, албан хойрогоор хандалга гүрэнэй аша туһа, хамгаалнаб гэһэн үгэнүүдээр сагааруулагдадаг байгаа бшуу.

Бүгэдэ демократическа болон социалис баялигуудтай, үзэл бодолнуудтай ороидоошье таарахагүй ябадал гээд иимэ хандасые бидэнэр шиидэгээр буруушаанабди. **(Альга ташалга).** Ямар нэгэ хуниие дороможлжо, тэрээндэ буруугаар хандажа, бүгэдэнэй һайн байдал байгуулагдахагүй гээд мэдээжэ. **(Альга ташалга).** Эрхэтэн бүхэн өөрынгөө ажаябадалай түлөө обществын урда харюусалгатай. Харин общество, гүрэн эрхэтэнэй урда ямар харюусалгатайб гэхэдэ, тэрэнэй хуулита эрхэнүүдые сахилгын, бэеынь болон зэ зөөриинь ойроо хүртэшэгүй байхын түлөө харюусалгатай.

Эдэ бүгэдэ юрэнхы ёһо гуримуud болоно, нүхэдүүд. Эдээнэй бодото дээрээ хүдэлжэ эхилхынь, манай ниитын ажал ябуулгада нягтаран орохынь тулада олон Хуулинуудые баталан абаха хэрэгтэй болохо. Тэдэнэй зариманиинь мүнөө зохёогдожо байна, тиимэһээ бүри һаяын сагта Верховно Советэй комиссинуудай зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдажа магад. Шажан мүргэлэй [illegible] леар хүнэй эрхэ сүлөө тухай, хэблэл тухай, ниитын эмхинүүд тухай, залуушуул тухай болон бусад Хуулинуудай проектнүүд тэдэнэй тоодо ороно. Уголовно эрхэтэнэй, ажалай болон гэр бүлэн Хуулинуудые үе саггаяа, шэнэ хараа бодолнуудтаяа, зорилгонуудтаяа тааралдуулха ёһотойбди. Ондоогоор хэлэхэдэ, шэнэдхэгдэнэн общество шэнэлэгдэнэн Хуулинуудта түшэглэхэ эзэргэтэй.

Хүнэй эрхэ тухай асуудалнуудаар манай Хуулинуудые юундэ шэнэлхэ хэрэгтэйб гэхэдэ, Советскэ Союз Венын хэлсээнүүдтэ хабаадагша болоо. Тиимэһээ манда мүнөө болотор хүсэндөө байһан хуулита нормонуудые уласхоорондын пактнуудтай тааралдуулха хэрэгтэй болоо.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, ниитын ажабайдалай бүхы талануудые бата бэхи хуулита үндэһэ һууритай болгохын тулада Верховно Совет болон Съезд горитой худэлмэри хахэ ёһотой. Зүб тоолоо юм гү — мэдэнэ гүйб. Зүгөөр үсэгэлдэр хэншьеб хэлэнэ һэн: бидэнэр 50 Хуули зохёон баталха ёһотойбди. Эдэ бүгэдэ гансашье хүн бүхэнэй, эрхэтэдэй харилсаанай эрхэ байдалда хабаатай бэшэ, мүн засагай болон хүтэлбэрилгын органуудай өөһэдынь ажал ябуулгада, экономикодо, ниитын эмхи гуримда болон бусадта хабаатай.

Хуулинуудые бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэлгэдэ табихын хажуугаар тэдэнэй эгээл шухаланууdыень референдумуудтэ табиха шухала гэһэн зарим депутадуудай һанамжэда һайнаар хандажа байһан тухайгаа хэлэхэ дурамни хүрэнэ. **(Альга ташалга.)**

Социалис хуули ёһото гүрэн байгуулха замай эгээл шухала

III

Съездын түрүүда **национальна** [illegible] нацинууд хоорондуудай тон орео [illegible] одорхойлон хаа[illegible]өөрөөшье, олонаһанай манай гү[illegible] обществын онсо [illegible] шанар юм. Нэгэ [illegible]бахада, эдэ бүгэдэ [illegible] болоно. Нүгөө [illegible]бахада, багаханшье алт[illegible]даа һаань гүрэ[illegible]бололгын, общест[illegible] тэнсүүригүй [illegible] бүгэдын үрид[illegible]агүй хүндэ хойшо[illegible]байлгын шалтагаан [illegible] болохо байна.

Ильич Ленинэй [illegible] национальна полит[illegible]зуб байһаниие үе[illegible]н харуулаа. Энэ [illegible] манаи арадуудта [illegible]гүдыень сэгнэхэн [illegible] Манай орон соо [illegible]байна бүхы наци[illegible]омикые бодхоохо [illegible]ень хүгжөөхэ, на[illegible]арлагга болон ад[illegible]лгые дабаха та[illegible] exэ хүдэлмэри [illegible]эн. Манай энэ дүн[illegible]бхы дэлхэй дээрэ [illegible]ндэлүүлагдадаг бай[illegible]тухай хэлээдэшье [illegible]охогүй.

[illegible]гушаад онуудта [illegible]ациональна полит[illegible] exэрэр хазагайруу[illegible]руу болгогдоһон [illegible] Манай ороной бү[illegible] энээниие өөр дээ[illegible]. Нацинууд хоо[illegible]лсаанууудай олон [illegible] шанартай бай[illegible] болгон хандалга, [illegible]эрмэлэхэ ябада[illegible]лгэ национальна [illegible]онсо илгаатай бай[illegible]руушаалга. Бүхэли [illegible] политическэ, тала[illegible]хуули бүсаар хэ[illegible] национальна на[illegible] националистиче[illegible]гүрэнэй зөөри хулуулгы[illegible]фиин, хүнэй зөөри [illegible] бүхы юумэн [illegible]абалгын, эдилгэ абалгы[illegible]олошорходо, тус зорилго[illegible]гаяа шухала болоод бай[illegible]ной зохид exэ байдалда[illegible]нуха, хүдэлгэ болон [illegible]ябадалдань exэ һаад [illegible]даг хулиган аашаануудта[illegible]сэл мүнөө сагай тон [illegible]асуудал болонхой.

Хуули хамгаалгын эрхэ[illegible]дые бэхижүүлхэ дэмжэ[illegible]рэгтэй байһаниие депутат[illegible]һайшааха гээд һананаб. [illegible]дэ гэмтэ ябадалнуудые [illegible]галгые үндэһөөрнь [illegible] талаар аша үрэгтэй эмхи[illegible]дые абаха эрилтэ табиха [illegible]рэгтэй.

Гүрэнэй, ниитын эмхинүүд[illegible] коллектив бүхэнэй, эрхэтэ[illegible]хэнэй өөрынгөө эрхэ [illegible]уялганууdые нарин нягтар[illegible]рэлээд байхадань [illegible]кратии бии байжа шадаа[illegible]шэ. Энэ арсалтагуй эли[illegible]

Манай зоной һанаа[illegible] exээр зобоожо байна [illegible] тухай хэлэнгүй гараһыг[illegible]гүй байна. Олон зоной [illegible]далгатай үймөөнүүдые, [illegible]гы муухай ябадалнуудые [illegible]гажа, зарим зоной болон [illegible]лэгүүдэй өөһэдынгөө зо[illegible]нуудые бэелүүлхэ гэһэн [illegible]гэнүүд тухай иигэжэ [illegible] Хуули ёһото гүрэн соо [illegible]ябадалнуудтай эбэжэ бо[illegible]гүй. **[Альга ташалга.]** [illegible]лита зорилгонууд [illegible]арганууdаар бэелүүлэ[illegible]ёһотой. Харин хуулита [illegible]ябадалнуудые сараха [illegible] Хэрбээ бидэнэрэй демо[illegible]болон болоожо байна [illegible]нюнгүй олондо мэдэгдэ[illegible]хамгаалжа шадаагүй [illegible]ороной болон арадай [illegible]заяанда айхабтар муугаар [illegible]бүгэдэ нүлөөлжэ болоо [illegible]нэ.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, [illegible]да харша бүхы юумэнэй [illegible]сал хаан бодолой бай[illegible]дуулагдаһан ураануудые, [illegible]ниитын һанамжануудые [illegible]болгон табиха бэшэ, мүн [illegible]лиин хүсэ хэрэглэхэ хэрэ[illegible]Эгээл ниимэ арганууд демо[illegible]тическа общество ажабай[illegible]хүгжэхэ ёһотой. **[Удаан үр[illegible]жэлһэн альга ташалга.]**

Манай общество соо [illegible]һанаа зоболгоной шалгаа[illegible]боложо байһан асуудала[illegible]харалаа хандуулангүй [illegible]Съезд үнэгэхэ арганүй бай[illegible]би эмхи гуримай болон [illegible]журамай мүнөөнэй бейдал[illegible]хай хэлэнэб. Сэгнэнь хэ[illegible]болоо һаа, энэ байдал бидэ[illegible]рэй сэдьхэл хаанагүй, [illegible]тээшэнь эрид хубилгаа хэ[illegible]тэй болоно. Ахир нюрамг[illegible]

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

АДЫН ПОЛИТИКЫН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД ТУХАЙ

шатань сүүдэй хуулий... мо мүн болоно. Те... мэдэҺээр нёдондо... Конституцида нэмэ... национальна оруулхадемнай, ара... тадуудай дээдэ Со... тон орео арадай судьянар... ойлон ха... гэҺэн заабари орс... шье, олона... байгаа. Сүүдэй бэ... ай манай гу... байха тон шухала эр... ствын онсо хангаҺан энэ заабар... юм. Нэгэ арадай эрилтэ байгаа... эдэ бүгэдэ

Гэбэшье энэ... олоно. Нүгөө үшөө олон шухала асу... национальдые шиидхэхэ ёҺотой... аханшье алтүрүүн Хуулие эр... ҺаанЬ гүрэбэелүүлхэ зорилготой... ын, обществдай мэргэжэл шаа... тэнсүүригүй дээшэлүүлхэ, хуули... ндаар сахилга хангаха... ндэ хойшоэмхи гурим бата... ин шалгатаган гаар хамгаалха зорил... хо байна. Орон соогоо юридич... Ленинэй дэм мэдэсэ тараалга... альна полихэ талаар программа... байгание үе болон бэелүүлхэ, су... арулаа. Энэ дэлгын зургаануудай... ай арадуудта альна үндэҺэ Һуурь... ень сэгнэхым руулха хэрэгтэ анхар... ай орон соо дуулха, энэ ҺалбарИ... бухы национ мэрилэгшэдэй... ые бодхооХо байдал Һайжаруулха... хүгжөөхэ, на дохо хэрэгтэй. Сүүдэ... ога болон ад мын бэелүүлэгдэжэ... дабаха та уламжалан, мүнөө... худэлмэри байҺан олон асуу... Манай энэ дүй таарамжатай зохидоор... дэлхэй дээрэ хэ арга боломжонууды... улагадаг байҺ ёҺотойбди. Эдэ бухы... хэзээдэшье нууд манай Съезд... үй. дурдагдаа Һэн. Арада... онуудта малнуудай сүүд бин... ад политика мурдэлгын гурим, тэрэ... р хазагайруу ноҺоо хинаха гэхэ м... болгодоҺон нэ юмэнүүдые оруу... ороной бу боломжонуудые нигэ... ние өөр дэ хэдээ хараада абанаб... ацинуд хоо гэдые зубшэн хэлсэхэ... нуудай олон [Альга ташалга.] ...анартай бай... гон хандалга, Сүүдэй реформо б... ялаар айхабтар ехэ... ндэлхэй ябада... рэ юрэл өөрөө хэрэ... национальна шэ, харин орон соого... илгаатай бай... та ёҺо гурим бэхижэ... лга, бухэли рэгтэ зорюулагдаа... тическэ, тала Гэмтэ ябадалнуудай... ли бусаар хэ ҺоҺонтой, тэрэ тоодо то... ционально На тай гэмтэ ябадалнуудыг... ционалистичеГүрэнэй зөөри хулуу... адли бол фиин, хүнэй зөөри ... юумэн ма абалгын, эдилгэ абалгы... ушараа. Энэ олошорходо, тус зорил... ямжэ, юушье гаяа шухала болоод б... байнабди. ноН зохид эрхэ байдал... бэшэ эрхэ пууха, худэлхэ болон... Харин зогсол ябадалдань ехэ Һаад у... национальна даг хулиган аашанудуд... болоҺо байҺан сэл мүнөө сагай тон... тоодогдоо асуудал болэнхой, ...ние досоо ...байгаа, тиигэ... хурсадаха ар Хуулие хамгаалгын зу... олгогдодог дые хэжөмшье гэхэ Һанаанаб... али хэжөмшье дэ гэмтэ ябадалнуудыг... ны хэрэгдахел галгые үндэҺөөрнь... болон болоо талаар аша үрэтэй хэ... ны тухай олон дые абаха эрилтэ таб... ...ндэлхэй бухы рэгтэй.

Гүрэнэй, ниитын эмхи... коллектив бухэнэй, эрхэ... хэнэй өөрынгөө эрхэ... уялгануудые нарин нягт... рэглээд байхадань л... крати бин байжа шадаг... шэ. Энэ арсалтагуй эли...

Манай зоной ҺанааЬ... ехээр зобоожо байҺан... тухай хэлэнгүй гарахы... гүй байна. Олон зоной... долгатай үймөөнүүдые,... ы муухай ябадалнууды... гажа, зарим зоной бо... нгэгүүдэй өөҺэдынгөө зо... чуудые бэелүүлэх гэҺэн... энүүд тухай нигэнэ хэ... Хуули ёҺото гүрэн соо... ябадалнуудтай эбэжэ б... гүй. [Альга ташалга.] ...ита зорилгонууд х... рганнуудаар бэелүүл... ёҺотой. Харин хуулита... бадалнуудые сараха хэр... эрбээ бидэнэрэй демо... олон боложо байҺан ...юунгүй олондо мэдэсэ... амгаалжа шадагүй Һаа... роной болон арадай ...яанда айхабтар муугаа... ргэдэ нүлөөлжэ болохо...

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, ... харша бухы юумэндэ... л ухаан бодолой бо... удые, Һэшхэл бодолд... улагдаҺан уряанудые... итын Һанамжануудые... олгон табиха бэшэ, ... ин хүсэ хэрэглэхэ хэ... эл нимэ аргаар дэ... ческа общество ажа... гжэхэ ёҺотой. [Удаан ...лҺэн альга ташалга.] Манай общество соо ... наа зоболгоной шалт... ложо байҺан асуудалда... ралаа хандуулангүй м... езд үнгэрхэ аргагүй б... эмхи гуримай болон... рамай мүнөөнэй байда... й хэлэнэб. Сэхьиень х... лоо Һаа, энэ байдал б... й сэдьхэл ханаанагүй, ... шэнь эрид хубилгаха х... болоно. Ахир журам... ааалта уялгануудаа му... ргэдэгҺээ боложо, би... номическашье, оюун у... олойшье горитой гэҺ... нобди. Ажалай ҺалбА... иэн түрүүн хабаатай, ...манай бухы обществодо... эдэ тон муу нүлөө үзүү... юусалгагүй болон гурим... лга зоной удэр удэрэй а... далые хэрэггүй сагта... дуу болгоно, тэдэнэрэй... нь гутаана, дотоодынь... ые тэнсүүригүй болгоно... зуура жаяг журам ... дал, эмхи гуримтай б... ар эрилтэ табилга х... б хэрэггүй юумэн шэн... ө угтагдадаг болон... ократиие хазагайруулт... ралга-зонхилолгын ба... ка, зоной ухаан бодо... ал үгэ дуулаха эрилэ... гэнь Һэргээхэ гэҺэн юу... еэр мүнөө дэрээ... шууд бэшэ нимэ ҺаА... ндые заримашье у...

...тэнүүд бии болоо. Национальна харилсаануудай олон талануудынь мүнөө шэнээр хараг-дана.

Нацинууд хоорондын харилсаануудай асуудалнуудта ухаатайгаар болон үнэн зүбөөр хандалга хангаха, совет нацин бухэнэй аша туҺада харюусаҺан, мүн бүгэдэ арадай аша туҺада харюусаҺан шиидхэбэринүүдые зохёохо зорилготой политическэ оньҺон мүнөө бин болгогдожо байна гэжэ хэлэхээр байна. Эдэ асуудалнуудаар урдань толилогдоҺон Хуулинуудай проектнүүдые, эдэ асуудалнуудые зубшэн хэлсэлгэдэ тусхайгаар зорюулагдаҺан ЦК-гай Пленумдэ бэлдэглын ехэ хүдэлмэрние, мүн онсо шухала гэжэ Һанаанаб. Верховно Советэй, тэрэнэй комиссинуудай ерээдүйн хүдэлмэрние, энэнэй оршом соо национальна асуудалнуудай үргэлжэ дээрээ болон бухы талаҺаа шиидхэгдэхэ байҺаниие хараадаа абана гээшэб.

Ленинэй табиҺан национальна хуби заяагаа өөрөө шэлэлгын ёҺо гурим Коммунис партиин национальна политикын гол зүйлнүүдэй нэгэниинь зандаа үлэнхэй. Совет Социалис Республикануудай Союз бии болгохо үедэ социалис гүрэнэй байгуулалтын үндэҺэндэ энэ ёҺо гурим оруулагдаа бэлэй.

Түүхэтэ баримтануудыешье, экономическа тоо, баримтануудыешье, политическэ ухаан бодолыешье, юрэл Һайн бодожмыешье, арадуудай дүй дүршэлыешье абаад харахада, федеративна союзна гүрэн соо бухы совет нацинуудай хүгжэхэ шухала байҺаниинь элирэн тодорно. Урдань гарагдаҺан ямаршье алдуунуудые болон хазагайралтануудые заҺаха эрхэ байдал бии болгоҺон, нацинууд хоорондын харилсаануудые бодото дээрэнь тааралдуулха, хаанашье түрөө, ажаҺуугаа болон ажаллаа Һаа, хүн бүхэнэй национальна ажабайдалай лагшан тайбан байха ябадал хангаҺан эрхэ байдал бии болгоҺон шэнэдхэн хубилгалга — эдэ бүгэдын зүб байҺаниие эгээл тодоор харуулна.

Гүрэнэй федеративна байгууламжые политическэ болон экономическа бодото удхаар мүнөө дүүргэхэ хэрэгтэй болоод байна. Юуб гэхэдэ, энэ түхэл шэнжэ нацинуудай эрилтэнүүдые болон Һанаашалгаануудые дүүрэнээр хангаха, мүнөө сагай эрхэ байдалда харюусаха эрэгтэй ха юм.

Юрэнхы дээрэнь абахада, национальна политикые шэнэдхэн хубилгалгын тон шухала талануудые нимэ гэжэ хэ ранабди.

Политическэ Һалбарида — союзна болон автономито республикануудай, национальна бусад байгууллатануудай эрхэнүдые үргэдхэлгэ; хүтөлөрилгын бүри үргэн ехэ уялгатуудые нютагуудта дамжуулгаг республиканска болон нютагай аургааануудай бэеэ дааҺан байдал болон харюусалгынь дээшэлүүлгэ; ямар юумэн Союзай мэдэлдэ, ямар юумэн республикын, автономий мэдэлдэ байха ёҺотойб гэжэ федеративна гүрэн соо... элэгэр тодорхойлогдоҺон байна гэрэгтэй. Тэдэнэй хоо... харилсаануудта ушаржа боломоор зуришэлдөөнүүдые шиидхэхэдэ туҺалха хуулиие оньҺонуудые зохёохо хэрэгтэй.

Экономическа Һалбарида Союзай болон республикануудай хоорондохи харилсаануудай, тэдэнэй экономическа бэеэ дааҺан байдалые болон тэдэнэй бухэсоеска ажал хубаарилгеда эдэбхитэйгээр хаБаздалсалгые нарин нягтаар холбон бүрилдүүлҺэнэй үндэлҺэн дээрэ нарижуулан таараалдуулха шухела. Ороной нэгэн бүхэли арадэй ажахын комплексые таараалдуулан хүтэлбэрилгые шэнэдхэн хубилгахадаа, эдэ бүгэдые хараада абажа, республикануудые, нютагуудые, хизаарнуудые болон областнуудые өөҺэдөө өөҺэдыгөө хүтэлбэрилгэдэ болон өөҺэдөө өөҺэдыгөө мунгэн зөөреэр хангалгада оруулха ябадалые совет экономикые шэнэдхэлгын хамтын үйлэ хэрэгтэ нягтаруулан оруулха хэрэгтэй гэжэ Һанагдана.

Республикануудай ажахын болон нютагай өөҺэдөө өөҺэдыгөө хүтэлбэрилгын хүгжэлтэдэ шэнээр хандалгын амяараа болохо ябадал Һүжөөнгүй, гаргангүй, энэ хадаа мүнөөнэй дэлхэй дээрэ ехэ таарамжагүй үйлэ хэрэг болоҺохой, харин республика бухэнэй болон бүхыдөө ороной аша туҺада харюусаҺан кооперациин улам гүнзэгырхэдэ туҺалха байҺаниинь айхабтар шухала.

Демографическа болон экологическа асуудалнууд экономическа асуудалнуудтай нягта холбоотой. Энэ ушарта баҺал бүхэсоюзна болон республиканско-нютагай аша туҺануудые шадамараар тааралдуулха хэрэгтэй.

Оюун ухаан бодолой ҺалбариДа национальна соёлнуудай олон ондоо, социальна болон түүхэтэ айхабтар ехэ баялиг, манай бухы-Союзай онсо шухат баялиг зөөри байҺаниие хараада абаа Һэмди. Тэдэнэй нэгыеньшье бидэнэр хүсэд дүүрэнээр сэгнэнгүй байха гү, али гээхэ ёҺогүйбди. Юуб гэхэдэ, соёл бүхэн дабтагдашагүй ха юм.

Бидэнэр арад бухэнэй, национальна хэлэнэй болон соёлой сүлөөгөөр, бухы талаарга хүгжэхын, бухы нацинуудай, үндэҺэ яҺатанай, национальна бүлэгүүдэй хоорондо адли тэгшэ болон нүхэр ёҺоной харилсаануудай тогтохын түлөөбди.

Нацинууд хоорондын харилсаануудай нилээд олон ороо асуудалнуудые Арадай депутадуудай съезд, СССР-эй Верховно Совет ерээдүйдэ шиидхэхэ ёҺотой. Тэдэ шиидхэбэринүүдые гүнзэгыгөөр зохёоҺоной ашаар совет олон национальна гүрэнэй мүнөөнэй байдалда тааралдуулан, ленинскэ национальна политика улам баяжуулха арга боломжо олдохо аабза гээд этигэжэ байҺанаа мэдүүлхыемни зубшөөгүй. Тиигэжэ ороноЙнгоо саашанхи хүгжэлтын политическэ найдамтай үндэҺэ Һуури бии болгохо байнабди.

IV.

Нүхэдүүд! Советскэ Союзда бэелүүлэгдэжэ байҺан хубилган шэнэдхэлгэ манай бухы **уласхоорондын ажал ябуулгада** үүргэ нүлөө үзүүлэнгүй байжа шадахагүй юм. Гэбэшье урданай гадаадын политикын бэелүүлэгдэхэ үедэ тэрэ нэбтэрүүлэгдэхэ араггүй байгаа бшуу.

Гадаадын политическэ хараа шугамые үндэҺөөрнь хубилгалга хуушанай ёҺонуудые баримталаҺаа, имагтал өөрынгөө үе сагта зуб гэжэ тоологдоодлэ манай үе сагай бодсто байдалда зохилдохоёо болиҺон тобшололнуудые зайсуулжа нэбтэрүүлэгдэҺэн шэнэ политическэ бодомжотой нята холбоотой юм.

Шэнэ бодомжо — энэ хадаа хурдан түргэнөөр гүнзэгырүүлэн хүгжөөгдэжэ байҺан бодомжо мүн. Хүн түрэлтэнэй амгалан тайбанаар ажаҺуулгадаа ядерна зэбсэг, бүү зэбсэгтүдые үрдилдэн бүтээлгэ үхэлэй бюул тохёолдуулна, мүнөөнэй дэлхэй ниитэ нэгэн, хоорондоо холбоотой байха ёҺотой, тэрэнэй хоорондохи хёмороо зуришэлдөөнүүдые хубилгаха, бүхэдэлхэйн хүгжэлтэ дэбжэлтын удхые сийлгэх тухай КПСС-эй XXVII съездын тобшолол хадаа шэнэ бодомжын эшэ үндэҺэн болоко.

Ниитэ хүн түрэлтэнэй аша тулые, үнэтэ шухат баялигуудые мэдэрэлгэ; али бухы политикын эшэ үндэҺые олониитэдэ үргэнөөр мэдэрэгдэҺэн хуули ёлон болголо; али бухы гүрэнэй дотоодын хэрэгүүдтэ хамааралсалгые зайсуулҺан социально-политическэ Һүнгэн шэлэлгын эрхэ сүлөө; гүрэнүүдэй хоорондохи харилсаануудые үзэл суртлэй холбогдо шэнэ бодомжын үндэҺэ Һуурида табигдана. Социальна ондо ондоо байгуулэгдэгдэй гүрэнүүдэй ажабайдалда хүн түрэлтэнэй түүхэдэ тон шэнэ, эбнэйрамдалта үе сагта ороо үргэн ехэ арга боломжонууд бии болоҺон байгаа.

Шэнэ бодомжын үдхада таарахагүй ушар баримтануудыдэнние тойрожо байҺан бодото байдалда олон юм ааб даа. Урданай байдалай хүсэнүүдшье, үнгэрҺэн байдалҺаа үг унгитай хёмороо зуришэлдөөнүүдшье бии. ТиимэҺээ бидэ армиЙаа арсажа, бүү зэбсэгҺээ хахасажа шадахагүй байнабди. Сэрэгэй холбоонууд тухай мүн лэ иигэжэ хэлэжэ болоно. Тэдэнэй байҺан ушар гаисал маанадҺаа дулдыдананагүй.

Гэбэшье хуушанай түхэл шэнжөнүүдэй, арга хэрэгсэлнүүдэй үшөөл шухала удха шанартай байгаашье Һаань, уласхоорондын харилсаануудые тогтоолгодо шэнээр хандахха ябадалые тэдэ буруу Һүргэхэ ёҺогүй. Энээгээрээл али бухы ехэ политика сэсэн мэргэн ха юм даа. Энээгээрээл хубилган шэнэдхэлгын үеын гадаадын политика тад илгарна. Бодото үрэ дүнгүүдтэ түшэглэжэ, мүнөө бидэ тэрэниие сахин хамгаалжа шадахабди. Олохон юумэн дадал, ёҺо руугаа шэнги болошонхой. Хэрбээ бухы юумэнэй урдынхяараа үлөө гээшэ Һаань, бидэ хаана байха Һэмбибди?

Уласхооройдын түгшүүрил Һуларуулагдажа байна. Ядерна дайнай аюул сарагдаа. Эдэб оронуудай хүн зон нэгэ нэгэнэйнгээ нюур руу сэхэ харадаг болоо, дайсан харша байлга уймар тэнэг ябадал болоно гэжэ ойлгоо. Тиигэжэ ядерна зэбсэгүүд хорогдожо эхилэ. Европынхид дэлхэй дээрэ эгээл аюул түбэргтэй сэрэгтэй хёмороо зуришэлдөө ҺуларуулжА захалаа. Бидэ АфганистанҺаа сэрэгүүдээ гаргаабди. Хани харилсаата оронуудҺаа сэрэгүүдээ гаргажа эхилээбди. Ажалай уласхоорондын хубаарилгада ёҺотой ҺуурИ ээлхын, тэрэнэй булюу Һайн таланнуудые хэрэглэхын тула манай орон гадаадын дэлхэйдэ нээгдэҺэн байгаа. Үргэн ехэ зорилгонуудые шиидхэлгэдэ, эрдэм, соёлой харилсаанда бидэнэй үргэнөөр хабаадалгада Һаад тойбо татажа байҺан бухы юумэн зайсуулагдаа.

Манай гадаадын политика бухы дэлхэй дээрэ хабаатай байна. Зүгөөр тодорхой гаргаа бүхэн өөрын онсо шэнжэтэй, өөрын онсо шухала зорилгонудтай гээшэ. Хоёр талын түсэбэй ёҺоор, мүн нютагай ба уласхоорондын шухала удха шанартай байгаа үндэҺөөр али бухы асуудалнууд амжалтатайгаар шиидхэгдэжэ байна.

Энэмнай нэн түрүүн социалис оронуудта хабаатай. Тэдэнэртэй харилсаа холбоон социалис оронуудые хүгжөөлгын тон харюусалгатай шатые элирхэйлэн харуулна. Манай агуу-ехэ хүршэдэ, Хитадай Арадай Республикада албанай хэрэгээр сшоод байха үедөө бидэ эдэ бүгэдые гүйсэд мэдэрбэбди. Тэрээнтэй харилсаа холбоогоо гуримшуулан Һайжаруулга хадаа бүхэдэлхэйн удха шанартай үйлэ хэрэг болоно.

Социалис оронуудай хоорондо шэнэ түхэлэй харилсаа холбоо тогтоолгодо бэрхэшээл түбэгүүд үшардаг, тохёолдодог гээшэ. Эдэ бүгэдэ элдэб оронуудта боложо байҺан орёо шухала, олон янзын үйлэ хэрэгүүдҺээ үндэҺэтэй. Гэбэшье эдэ бэрхэшээл түбэгүүд гаталан дабагдахаар л. Нэгэ нэгэеэ хүндэлэлгэ, нэгэ нэгэнэйнгээ дотоодын хэрэгүүдтэ хамааралсахагүй байлга, нүхэд ёҺоор үгээ ойлголсолго, орон бүхэнэй дүй дүршэлөөр Һонирхолго, харилсаа холбоо тогтоохо эрилтэ, хамтын тэсэбэриТэй хүдэлмэри ябуулхаар бэлэн байлга эндэ гол эрхэ нүхэсэл болоно. Эдэ бүгэдэ бии гээшэ.

«Ниитэ Европын байшан» барилгада хабаадалсалга хадаа манай гадаадын политическэ ажал ябуулгын гол шэглэл мүн. Залан сэхэ сурталҺүргаалнуудНай мэдээжэ. Тэдэ ниитын Һанаа бодолдо, хэлсээнэй ажал ябуулгада нэбтэрүүлэгдэнхэй. Хельсинкидэ болоҺон ниитэ Европын зүблөөндэ хабаадаҺан бухы гүрэнүүдэй харилсаае Һайжаруулха хэрэгтэ хубилган шэнэдхэлгэ ехэ үүргэ нүлөө үзүүлжэ, тэрэниие улам эршэдхэжэ байна.

Азиин-Номгон далайн орШоондохи байдалые гуримшуулан Һайжаруулха талаар Владивостото найруулҺан хараа шугамаа хэлбэришэгүйгөөр үргэлжэлүүлхэбди. Эндэ олон зорилгонууд табигдаа Һэн. Олохон оронуудтай хэгдэхэ хөөрэлдөөнүүдэй зүблэхэ зүйл баталагдаҺан, бүтэмжэтэй ҺаЙн, бэе бэеэ хүндэлэлгын, харилсаа холбоон тогтоогдоҺон байгаа. Бусад тэхидэл адли, харилсаануудаа Һайжаруулгада онсо анхаралаа урдынхидал мэтэ хандуулдаг оронууд эндэшье бии. Нэн түрүүн энэмнай агууехэ Инди болоно.

Совет-американ харилсаануудхадаа дэлхэйн политикада шухала удха шанартай гэжэ бидэ бултадаа ойлгоҺобди. ТогтуурИтай Һайн үндэҺэ Һуури дээрэ США-тай харилсаа холбоо тогтоохоор бэлэнбди. Шэнэ үзэл бодолоо урдынхиҺаа уг залгамжалан урагшаа дабшахаар бэлэнбди.

Латиин Америкэтэй, Африкатай улам дутын, үрэ түгэс холбоо барисаа тогтоохын тула эдэ бүхы жэлнүүдтэ онсо өөрсэ арга боломжонуудые элирүүлээбди. Эндэ мүн лэ юрынхы асуудалнууд, ондо ондоо оронуудтай харилсаа холбоонуудта өөрын онсо шэнжэ бии.

Дүтэ оршодог, хүршэ бухы гүрэнүүдтэй хани ёҺоной холбоо барисаагаа бэхижүүлхэ гээшэ манай түрүүшын ээлжээнэй гол зорилго болоно.

Саашанхи жэлнүүдтэ манай бэелүүлхэ гадаадын политическэ хараа шугамай гол ёҺонуудые Арадай депутадуудай съезд зубшэн хэлсээд, хуулиар баталха эрэгтээй. Удаадахи асуудалнууд тухай хөөрэлдөөн болохо ёҺотой гэжэ багсаамжалнаб:

— дай жүрөөдэлгые зайсуулан сараҺанай, уласхоорондын харилсаануудта демократиие үргэдхэҺэнэй, энэрэгы сэдьхэлэй мэдэрэлые нэбтэрүүлҺэнэй, ООН-ой нэрэ хүндэдэ, арга боломжонуудта түшэглэҺэнэй ашаар бүгэдэ ниитын ба адли тэгшэ ашуулгуй байдалай хубинь болохо нэн түрүүн политическэ арга хэрэгсэлнүүдэр оронойнгоо ашуулгуй байдалые хангаха;

— бүү зэбсэгүүдые хуряаха, гүрэнүүдэй өөҺэдыгөө хамгаалха хүсые тон багахан хэмжээндэ үлөөхэ талаар шэглүүлэгдэҺэн хөөрэлдөөнүүдэй ашаар лэ ядерна зэбсэг үсадхагаха ёҺотой;

— ямар нэгэн политическэ, экономическа гү, али ондоо зорилгонуудые бэелүүлхын тула хүсэ хэрэглэхэ, хүсөөрөө аюул тохёолдуулжа болохогүй; бусад оронуудтай харилсаануудта нэгэ нэгэнэйнгээ бэеэ дааҺан ба дулдыданги бэшэ байдалые, газар дайдынгаа бүрин бүтэн байгалые хэлбэришэгүйгөөр хүндэлхэ;

— уласхоорондын асуудалнуудые шиидхэхын, хёмороо зуришэлдөөнүүдые гуримшуулхын тула түгшүүрилые дэбэргэхэ бэшэ, харин али али талын аша туҺые хараада абажа, хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэхэ ёҺотой;

— али алинда ашатай туҺатай, адли тэгшэ эрхэтэй үндэҺэ Һуури дээрэ совет экономикые дэлхэйн ажахыда элсүүлэн хабаадуулхын түлөө, ажалай уласхоорондын хубаарилгын, эрдэм, техникын харилсаанай, худалдаа наймаанай ёҺо гуримуудые бүрилдүүлгэдэ, сахилгада эдэбхитэйгээр хабаадахын түлөө, энэ талаар бэлэн байҺан бухы оронуудтай харилсаа тогтоохын түлөө тэмсэнэбди.

Үшөө нэгэ шухала асуудал.

Урдандаа зарим ушарта манай гадаадын политическэ ажал ябуулга бэелүүлэгдэжэ байгаа социалис гадаадын политикын үндэр ехэ гол ёҺонуудҺаа ташха ондоо, зүрюу байдаг Һэн. Дура зоргоороо ябуулганууд абгажа, орондомнай горитой хохидол ушаруулдаг, тэрэнэй уласхоорондын нэрэ хүндэдэ муугаар нүлөөлдэг бэлэй. Энэ хадаа сонхилон захираргын гурим, далда нюусээр шиидхэбэринүүдые баталан абалгын хойшолон болодог байгаа бшуу.

Иимэ ёҺо гуримуудые, онол арганууДые зайсуулан сараха гээшэ бидэнэй хубилган гуримшуулжа байҺан политическэ байгуулалтын гол шухала зорилгонуудай нэгэниинь мүн. Саашадаа Верховно Советэ, тэрэнэй комиссинуудта тэдэниие гүнзэгыгөөр зүбшэн хэлсэҺэнэй Һүүлээр лэ гадаадын политическэ бухы ехэ шиидхэбэринүүд Арадай депутадуудай съездын үзэмжэдэ табигдаха эрэгтэй.

ДурсагдаҺан гол ёҺонуудые СССР-эй Арадай депутадуудай съездын Һайшаалга гансал юридическэ бэшэ, харин политическэ уласхоорондын ба дотоодын асари ехэ удха шанартай үйлэ хэрэг болоно. Иимэ хараа шугам бидэнэй хододоо Һунган шэлэжэ, тэрэниие хубилгахагүй гэҺэн хараа бодолтой байҺандамнай баруунай оронуудай бухы хүн зон үшөөл этигэнэгүй. Үнэхөөрөөшье, манай орон дотор бухы хүнүүд шэнэ бодомжодо үндэҺэлдэг гадаадын политикын гүнзэгы ехэ удха шанарые үшөөл ойлгоногүй. Энэ хадаа ямар бэ даа тактика, саг зуурын юумэн гэхэ гү, али баруунай оронуудта буулта хэҺэн зүйл болоно гэжэ зарим нэгэн тоолодог байна.

Совет арадай аша туҺые элирхэйлдэг, бухы хүн түрэлтэнэй аша туҺада харюусадаг манай гэнэгы үндэҺэ баримтатай стратегическэ шугам болоно гэжэ Съезд дэмжэнэ гээд тэмдэглэхэ хүсэлэнтэйб.

V.

Манай Съездын үмэнэҺөө дэлхэйн арадуудта хандалга бэшэг эльгээхэ дурадхал эндэ, Съезд дээрэ, оруулагдаа Һэн. Газар дэлхэйн хүнүүдтэ хэлэхэ юумэн маанадта бии гэжэ Һананаб.

Нүхэд депутадууд! Маанадай ажал ябуулгын үргэн ехэ байҺые харана ёҺотойт. Бухы шэглэлнүүдэй — социально-экономическа, гүрэнэй-хуулиин, национальна ба уласхоорондын политикада революционно шэнжэтэй олон тоото асари ехэ зорилгонуудые шиидхэхэ ушартай болоноби. **Ажал ябуулгаа хайшан гэжэ зүбөөр эмхидхэҺэнэйнь, ямар тэдэнэртэ даалгагдаҺан бухы эрхэнүүдые засагай шэнэ дээдын зургааануудай эдэҺэнҺээнь, орон дотор шэнэдхэн хубилгалгын бухы хүдэлмэрние толгойлҺонҺооиь амжалта гол түлэб дулдыдаха гэжэ ойлгоноби.**

Энэ темээр юрэнхы хөөрэлдөөн Һаял эхилжэ байна, энэ хэдэн залан сэхэ асуудалнууд түрүү эзрэгдэ табигданхай. Эдэ бүгэдые шиидхэхын тула бидэ зубшэн хэлсэхэ ёҺотойбди.

Эдэнэй түрүүшынхинь хадаа Съезд болон СССР-эй Верховно Соведэй уялгануудые амяарлалга болоно. Энэмнай юрын асуудал бэшэ. Юундэб гэхэдэ, мүнөө манайда тогтоогдожо байҺан засагай дээдын зургааануудай байгууламжа социалис революцяар мүндэлҺэн, бухы дэлхэй дээрэ үргэнөөр мэдэрэгдэҺэн олоной хабаадалгатай зургааануудай хүдэлмэриин дүй дүршэлдэ үндэҺэлдэг ёҺо заншал орон дотор бэелүүлэгдэнэ.

Арадай депутадуудай съезд нэн түрүүн манай байгуулалтын өөрсэ шухат ёҺо заншал болоно. Энэмнай Съезд мүн. Саг үргэлжэ хүдэлхэ гэҺэн зорилго тэрэнэй урда табигдана. Бидэнэй хэлсэдэгэй ёҺоор, тэрэ жэлдээ хоёр дахиҺаа үсөөн бэшээр суглараа ёҺотой. Гүрэнэй дотоодын болон гадаадын политикын үндэҺэн шухала асуудалнуудаар орон дотор шухала удха шанартай хуулинуудые, шиидхэбэринүүдые баталан абахын, засагай бусад зургааануудай хүдэлмэрние сэгнэхэ, хинаха шухала болоод байгаа ҺаанЬ, Конституцида заҺабаринуудые оруулха, политическэ система байгуулгаяа хубилгаха хэрэгтэй.

Шэнэ бүридэлтэй Верховно Совет политическэ реформе хэхые ҺанаашалҺанай үндэҺөөр хуули гаргадаг, мүн заабари үгэлгын гол ёҺонуудые хизаарлаа ёҺотой.

Шэнэ тухэл шэнжэтэй Верховно Совет ухаан бодолоороо политическэ реформо бэелүүлгэ саг үргэлжэ хүдэлдэг засагай зургаан болохо ёҺотой. Тэрэ хуулиин, мүн заабари зүбшэл үгэлгын гол уялгануудые дүүргэхэ хэрэгтэй.

Хуули гаргалгын ба гүнзэдхэхэ засагай хэрилсаан тухай мүнөө хэлэе. Энэ хадаа тон шухала удха шанартай асуудал болоно. Тэрэ зорюуга шэнжэлхэ, шудалха эрилтэ табина. Нэгэ талаАа Верховно Советэй палатануудай, комиссинуудай болон комитедүүдэй, нүгөө талаАа гүйсэдхэхэ зургааануудай хоорондохи харилсаануудыг мүнөөнэйхиНөө тад хуулиргадаха ёҺотой гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Юрэдөөл, Верховно Советэй комиссинуудта, комитедүүдтэ Гүрэнэй түсэбүүдэй даабаринууд, Гүрэнэй бюджедэй статьянууд зубшэн хэлсэгдэжэ, Арадай депутадуудай съездын залан сэхэ захяа заабаринуудтай тэдэниие зохилдуулан сэгнэхэ гээшэ шухала удха шанартай.

Гүрэнэй гол шухала туШаалнуудта дэбжүүлэгдэҺэн кандидатураануудые хаража үзэхэ гээшэ комиссинуудай шиидхэхэ ёҺотой ондоо шухала зорилго мүн. Жэшээнь, министрнүүдые, гадаадын оронуудта хүдэлхэ элшэ сейдуудые, мүн бусадшье тушаалтадые... Эдэ хоёр үялгын манай парламентые засагай мэдэлдэ байлгаха арга олгохо ёҺотой байҺаниинь ойлгосотой бодото арга нүхэсэлнүүдые гартаа барижа байха арга олгодог байҺыень хараха гээшэ тиимэшье хүшэр бэшэ.

Стратегическэ удха шанартай асуудалнуудта правительствын ажал ябуулгые Съезд болон Верховно Совет хинахадаа, правительство тэрээндэ олгогдоҺон бухы харюусалгые бэе дээрээ даажа абаад, Конституциин үндэҺөөр гүрэнэй хүтэлбэрилгын зорилгонуудые гүйсэд бэелүүлхын тула анхарал хандуулха ёҺотой.

Реформын удхын ёҺоор, бодото дээрээ конституционно сүүд мэтээр хүдэлхэ ээргэтэй Конституционно хинэлтын комитет манай политическэ байгуулалтада шухала үүргэ дүүргэхэ ёҺотой. Юрэдөөл, бухы шатануудта захиргаанай зургааануудай ажал ябуулгын хойноҺоо сүүдэй хинэлтые хүгжөөхэ гээшэ социалис хуули ёҺото гүрэн түрын таҺаршагүй эрхэ нүхэсэлнүүдэй нэгэниинь болохо ёҺотой гэжэ урагшаа хаймадан харахадаа, хэлэжэ болоно.

СССР-эй арадай депутадай эрхэ, уялга тухай асуудал урдахи үдэрнүүдтэ Съезд дээрэ эдэбхитэйгээр зубшэн хэлсэгдээ Һэн. Депутадай дүримые, тэдэнэй эрхэнүүдые, уялгануудые гүримшуулжа, тэрэниие Съездын үзэмжэдэ табиҺан шэнэ документ зохёон абаха шухела гэжэ бидэ бултадаа зубшэн хэлсэбэбди. Тэдэ үгэеэ ойлголсохо ёҺотой харим гол шухала үйлэ хэрэгүүд бии. Бухы нүхэдүүд эдэбхитэй хүдэлмэридэ хабаадаха ёҺотой гэжэ үгэеэ ойлголсоо Һэмди. Энэ ямар юумэ хараада абалтай гээшэб?

Нэгэдхэнь — депутадай эрхэ, уялгые нэгэдүүлгэ мүн. Территориальна, национально-территориальна округуудНеа гү, али ниитын эмхинүүдҺээ ҺүнгагдаҺанҺаа дулдыденгүй, бухы депутадууд адли тэгшэ эрхэтэй юм.

Депутадуудай хоорондохи ажалай хубаарилгада удаадахи асуудал хабаатай. Съезд дээрэ Верховно Советдэ ҺүнгагдаҺан нүхэдтэ нэмэлтэ ажал хэрэг даалгагдана. Тэдэнэртэ даалгагдаҺан уялгануудые дүүргэхын тула тэдэндэ зохихо нэмэлтэ арга боломжонууд табигдаха ёҺотой.

Верховно Советэй гэшүүдтэ онсо уялгануудые олголго бусад арадай депутадуудай үүргые доошолуулха гэҺэн удхатай бэшэ. Нэн түрүүн тэрэнэй табанай нэгэ хубиин шэнэдхэгдээд байхада, тэдэнэй хүн бүхэн жэлдээ Һүнгагдаха аргань дээшэлнэ.

Олонхи депутадууд Верховно Советэй комиссинуудай, комитедүүдэй бүридэлдэ ороходоо, тэдэнэй гэшүүдэй хахад хубинь болоно, тэндэ шиидхэхы ёҺоор дуугаа үгэлгын эрхэтэй байха юм. Тэдэнэр комиссиин ба комитедүүдэй хүтэлбэридэ, энэ хахад хубиие түлөөлэн, түрүүлэгшэнэрэй орлогшоноРоор табигдаха аргатай.

СССР-эй арадай депутат бүхэн дура хүсэлэнгөөрөө ямар нэгэн комиссинуудай гү, али комитедүүдэй хүдэлмэридэ, Верховно Советэй палатануудай заседанида хабаадажа шадаха байна гэжэ бидэ үгэеэ ойлголсобобди. Верховно Советэй, правительствын ба засагай бусад зургааануудай ажал хэрэгүүд тухай дүүрэн мэдээсэл абаха ёҺотой. Эсэсэй эсэстэ хүн бүхэн нютагтаа гү, али ниитын эмхидэ эдэбхитэй политическэ хүдэлмэри ябуулха арга боломжотой байдаг гээшэ. Тиигэдээ эрхэтэйе угтажа абаад, ажал хэрэгүүд тухайнь дурадхалнуудтайгаар засагай нютагай ба түбэй зургааануудта хандажа эрхэтэй. Эрхэтэйе угтажа абаха, нүнгагшадтай уулзалгануудые үнэргэхэ, шухала эрхэ байдалтай байха тухай депутадууд боломжолхо, нютагай Советүүд эмэндэ

Мүнөөдэр — Үхибүүдые хамгаалгын уласхоорондын үдэр

ЭХЫН ЖАРГАЛ

ЭХЭНЭР ХҮНДЭ эхэ болохопоо үлүү, эхэ жаргал гэжэ юун байхаб даа. Эхэ, эсэгынгээ нэрые зоной дундэ хэлсүүлжэ ябаха үри хүүгэдые хумуужүүлжэ, нютаг, ороччойнгоо соло хүндые үргэжэ ябамаар зон болгохо гэһэн габисуурта ха юм даа.

Гэр булэ болоһон айл бүхэн үхибүүтэй болохые хүсэдэг бээ. Би Александр нүхэртээ хэдышье үхибүүдтэй болохо туухайгаа балай бодомжолдогүй һэмди. Юундэ иигэжэ хэлэнэбиб гэхэдэ, мүнөө сагай залуу айл тэды үхибүүтэй болохобди гээд эртээнһээ түсэбляжэрхиһэн байдаг гээшэ. Залуу зоной иимэрхүү ябадалые олон үхибүү түрэһэн эхын зүрхэ сэдьхэл ойлгожо шадахагүйнөө байха, үүнэзгыгөөр шүүмжэлхэ байна. Ажамидаралта арюун агаар амсан жаргажа ябаха үринингөө амиень өөрынгөө дураар таһалдуулха гэһэнһээ муухай хара хүсэлэн бии гээшэ аал? Иигэхэдээ эхэшье бээнгээ элүүр тамирта хүшэр хойшолонгуудтай хоро хүргэнэ ха юм.

Ехэ үхибүүдэй булта хүбүүд юм. Басагатай болодог һаа гэжэ һанахаш. Табан хүбүүдэй удаа удаан хүлеэгдэһэн басаган одоол түрэжэ, тэрээндээ Оля гэжэ нэрэ үгөө һэмди. Саашадаа хүбүүд, басагад ээлжэлэн гараа бэлэй. Иимэ олон үри хүүгэдые хайшан гэжэ өөдэнь болголтой гээшэб гээд мүнөөнэй залуу эхэ гансата ухаа алдаха зэргэтэй. Тиихэдээ багашуулай хубсаһа хунарай, эдихэ юумэнэй хомор туухай абаһаар һануулаадхиха. Тэрэшье яаха аргагүй зүб лэ даа. Энээнһээ абач саашань бодомжолбол, бүхы ажабайдалнай һанаһанда хүрэмөөр бэшэ. Зүгөөр һүүлэй үедэ һайн һайхан хубилалтануud үзэгдэжэ байна ха. Арадай депутадуудай ехэ хурал ямар һонирхолтойгоор үнгэрнэ гээшэб? Тэрээн дээрэ үнэхөөрөө бодото шидхэбэринүүд абтаха бээз гэжэ хүн бүхэн ехэтэ найдана ёһотой. Ажабайдалыемнай һайн тээшэнь хубилгаха, олоной хэрэглэмжын шухала зүйлнүүдые элбэгжүүлхэ эрид шууд алхамууд хэрэгтэй гэжэ совет хүн бүхэн ойлгонол даа.

Арбан гурбан үхибүүдһээ гадна үшөө хэдэн ашанартай хүм даа. Тэдэмни багануud, саадай наһанай. Хоёр-гурбан жэлэй саана Буламдамнай хүүгэдэй саад нээгдээ һэн. Энэ хадаа өхэл һайн юумэн хэгдээ гэжэ һанагшаб. Ажал хэхэ олон залуу эхэнэрнүүд энээнһээ урда гэртээ үхибүүдээрээ һууха баатай болодог һэн. Миниий одхон басаган Сэсэг саадта баһа ябадаг юм. Саадай наһанайшье, һургуулида һурадагшье багашуул нютагтамнай яһала олон даа. Һанаад үзыт даа, аяар зургаан булэ арбан, тэрээнһээ дээшэ үхибүүтэй байна бшуу. Бүхы үхибүүдые тоолобол, зуун гушаад лаб болохо хаш даа. Тиимэһээ Буламда эхин һургуулиин орондо найман жэлэй һургуули бии болгохо байгаа гэжэ ходо һанегдадаг. Хүршэ оршодог Онинодборск һуурин дунда һургуулитай ха юм, үшөө юун хэрэгтэй юм гэхэ мэтээр энээндэмни харюусаха тушаалтадай олдохонь магадгүй. Тиимэ зондо би баһал эридээр харюусажа шадаха байнаб. «Хүн болохо — багаһаа, хүлэг болохо — унаганһаа» гээд буряад араднэй хэр үгһаа хойшо сэсэн мэргэнээр тэмдэглэһэн байдаг. Үри хүүгэдээ хүнэй тухай хүн болгожо, гарыень ганзагада, хулыень дүрөөдэ хүргэхэ гэжэ эхэ, эсэгэ бүхэн хүсэдэг гээшэ. Һургуулида ороһон үхибүүднай зургаан хоног соо эхэ, эсэгын харууһаһаа холо, интернадта байдаг болоно. Тэндээ хайшан гэжэ, юугээ хэжэ байдагыень, ямараар хооллодогыень бидэ гүйсэд дүүрэнээр мэдэнэ бэшэбди. Үрэ түгэс мэргэжэлтэй, эдэбхитэй зон һургуулида, интернадта заадаг, хумуужүүлдэг гэжэ арсанагүйб. Зүгөөр эхэ, эсэгэ хоёрые ондоо хэншье һэлгэжэ шадахагүй гэжэ булта ойлгонобди. Эгээл энэ ушарһаа нютагтаа найман жэлэй һургуули барюулха тухай хэлэнэ гээшэб. Энэ асуудал хадаа ямаршье үндэһэ һууригүй гэжэ тоолодог уладта дээрэ хэлэһэнһээ гадуур үшөө нэгэ юумэн тухай һанануулхада болохо. Һүүлэй үедэ залуушуулай дунда ажаһуудалай журам эбдэхэ ябадалнууд олошороо гэжэ голхоролдонобди. Тээд юун дээрэһээ иимэ ушарнуудай гарадаг тухай бодомжолжо үзөө гүбди? Гэртэхинһээ үхибүүдэй таһархай байдал гол шалтагуудай нэгэн гэхэ байнаб.

Сэнхир номин огторгой доро зоболон гашуудал үзэнгүйгөөр үхибүүдни удэг лэ даа гэхэһээ ондоо юун тухай эхэ хүн нэч түрүүн бодожо ябадаг бэ даа? Сэрэгүүдые үсөөрүүлгэһээ, хүсэтэ буу зэбсэг хуряалгаһаа, хаяа хадхан һууһан хуршэшье, хизааргүй далайн саанахишье оронуудай хутэлбэриг эгшэдэй үгэ хүүрэз ойлголсолгоһоо эхэ хүнэй һанаан сэдьхэлэй тамир байдал сэхэ дулдыдана ха юм. Бүмбэрсэг газараймнай ямар нэгэн нютагта боложо байһан шуһата дайн эхэ бүхэнэй зүрхэ зобоодог лэ. Үри хүүгэдэйнгөө ерээдүйн ажабайдал тухай дэлхэйн арад бүхэн бодомжолхо зэргэтэйл.

Н. БАДМАЕВА,
Эхэ-Герой.

Хоринин районой Булам һуурин.

ЭРДЭНИ ЗЭНДЭМЭНИМНАЙ

Багашуул унтаад, һаял бодожо байба. Зарман үмдэ, самсаа үмдэнэ, нүгөөдүүлыень Надежда Александровна аргааханаар һэрюулнэ.

— Бүхөөр нойрсоһон хүүгэдые бодхоохо гэжэ шангаар хуугайлһанай үлүү. Захаһаань эхилээд лэ яаралгүйгөөр һэрюулжэ эхилхэ хэрэгтэй,— гэжэ хумуужүүлэгшэ хэлэнэ.

Энэ һамбаанда унтажа хэбтэнэн һүүлшын үхибүүн һэрибэ. Надежда Александровна ойронь ошоод:

— Һэрибэ гүш даа! Зай, тиигэбэл бодо даа,— гээд, гарһаань хүтэлжэ, хубсаһанайнь хэбтэнэн стулда ябаашаба. Эндэ залуухан нэгэ басаган үхибүүдтэ хубсалхадань туһална.

— Танечка, платияа бүрүүгаар үмдэжэрхибэлши даа. Дүтэлэ даа наашаа,— гэхэ зуураа басагаханай плати тайлуулгаад, зүбөөр үмдэхүүлбэ.

— Энэ залуу басаган Ирина Степанец гээшэ. Эндэ практиказа гарадаг юм,— гэжэ Надежда Александровна басагантай танилсуулба. Ирина Степанец Улаан-Удынгоо багшанарай 2-дохи училищида хоёрдохи жэлээ һурадаг байба.

— Долоон хоног бүхэнэй нэгэ үдэр бидэ эндэ практикаяа гарадагбди. Багашуудта үгээ ойлгуулха, эгээл юрын юумэнэй няни — унтаринуудые хуряажа ababa. Тиигээд багахан столнууд дээгүүрхи шагажан аягануудта булгэхэн һүмбэй хэбэ, Табагууд соо обойтор печени хэгдэнхэй байна.

— Үхибүүд, гарнуудаа үтэр угаая. Тиигээд сайлахабди,— гэжэ Надежда Александровна гай хэлэхэдэ, хубүүд, басагад һубарилдаһаар ондоо таһалгада ороно. Хумуужүүлэгшэ үхибүүдээр оролсобо.

— Олечка, уйа ехээр сасантүй угаа. Саша, гараа һайнсар угааба үүш, харуул даа,— гэхэ мэтээр хэлэжэ байгаад, хумуужүүлэгшэ багашуудгаа туһална. Энэнэй удаа столнуудтаа һуужа, үхибүүд сайлаба.

— Зай, үхибүүд, намайе шагнаад һуугты. Би танда шэнэ онтохо ушажа үгэхэмни,— гэхэлээрнь, басагад, хүбүүд Надежда Александровнае тойрожо һууба. Онтохоной эхин үйлэ хэрэгүүд багашуулые гансата һонирхуулһан янзатай. Булта ехэ анхаралтайгаар хумуужүүлэгшынгээ үгэ бүхэнние шагнажа һуугаад һэн.

Улаан-Удымнай Октябрьска раиондо оршодог «Теремок» гэжэ хүүгэдэй саадай хоёртойһоо гурбатай хүрэтэр наһатайшуулай бүлэгтэ ойро зуурахан айлшалжа, хараһанаа хоорэхэдэ иимэл даа. Үгөөдэр эртэлжэ багашуулай эндээ ерэхэдэнь, хумуужүүлэгшэ Татьяна Семеновна Столярова удлаахан үгөөр, налархай уринаар тэдэнние уггахал даа.

Д. ДАМБАЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: 1. няни А. В. Нефедьева хубүүхэнние һэрюулбэ. 2. Хумуужүүлэгшэ Н. А. Сазонова онтохо ушана.

Б. ЖАМЬЯНОВАЙ фото.

Александра Васильевна — тэдэнэй няни — унтаринуудые хуряажа абаба.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Майн 30-да үглөөнэй 10 часта Москвада Кремлиин Съездүүдэй ордон соо СССР-эй Арадай депутадуудай съезд хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлнэй байна. Президиумэй гишүүн депутат нүхэр Нишановай түрүүлэлгэ доро болоһон үглөөнэй заседани дээрэ депутадууд СССР-эй дотоодын ба гадаадын политикын гол шэглэлнүүд тухай асуудал хаража үзэбэ.

Мүнөөдэрэй номерто СССР-эй Арадай депутадуудай съезд дээрэ СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ М. С. Горбачевой хэлэн «СССР-эй дотоодын болон гадаадын политикын гол шэглэлнүүд тухай асуудал» гэжэ тэмдэглэгдэнэ.

Мүн лэ эндэ сэ... элидхэл толилогдо...

30-най үдэрэй ... тоосоон үгтөө. СС... дай депутадуудай ... териалнуud номер... хоёрдохи болон ту... даһанууdые эзэлэ...

Буряад совет ... ундэнэ һуури таб... гэн Хоца Намсар... раевай түрэһөөр ... ой республика до... нөөр тэмдэглэгдэ... лониитын хабаа... ндэ баяр ёолоо... байдалда үнэгэр... бэярта зорюулаг... ... ябуулганууд... гоо.

Элүүр энхын бу... ниитэ гаршаг доро... гой зубшэлнүүд үг...

Соноохолнуud. Мос... «Мүнөөдэр — туби д... рэ». 20.00— Мульт... —А. Мироновой хэ... фильмуud. «Назначе... —Время. 22.35—Осо... Улаан майхангуud со... «Мүнөөдэр—туби д... рэ». 23.50— Джаз ...

ХОЕРДОХИ ПРОГ...

Москва. 9.00—Утр... настика. 9.15—«Нокт... года». Эрдэмтэн бе... байһые зрид бу... хёолшо А. В. Чер... заяан тухай баримт... 9.35, 10.25— Испан яз... — Мультфильм. 10.5... — уран һайханай ф... — Телеочерк. 12.3... К. Рылеев. 13.05— Францийн нэмэл... 13.50—«Все, что не... меня». Композитор ... ловьев-Седойн ажа... бүтээлнүүд тухай ... фильм. 14.55— СССР... дай депутадуудай с... рэ. Съездын үдэшэ... һарта кино болон ... харуулагдаха.

Сэнхир экран

ҮХИБҮҮДЫЕ ХАМГААЛГЫН УЛАСХООРОНДЫН ҮДЭР

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

Москва. 7.30—«120 минута». 9.35 — Мультфильм. 10.00 — Домра дээрэ наадаха. 10.25— «Волькица»— баримтата фильм. 10.50— Футболоор дэлхэйн чемпионадай шэлэн абалгын матч. Исландиин ба СССР-эй суглуулаглдамал командануud. 12.30— Хүүгэдтэ зорюулагдаһан дамжуулга. 13.30—«Хараа шугам». 14.50—СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 15.00— Концерт. 16.40— Аяншалгада урилга. **Улаан-Удэ.** 17.10—Киноочерк. 17.30—«Хүбүүд-басагад». 17.55 — Байгал (буряадаар). 18.20— Улаасхоорондын шэнжэлэл (буряадаар). 18.35—«Аянганга»— телеальманах (буряадаар). 19.20— Байгал. 19.40— А. В. Жарковһоо үнөөхил асуудалаа һурахадам:

— Хабтагай үгы. Бии болоходоль, шалыень һэлгэхээр хараалнабди, харин тэрэ уурал хаядаг труба һаяхан заһагдаа, — гэжэ харюусаа бэлэй.

Иимэрхүү дарганарай: «энэ үгы, тэрэ үгы» гээд һуухадэ, ямар ажал бүтэхэб даа. «Өөһэдынгөө ажалаар олоһон салинтаар байдагбди. Би тэрэ туһаламжа үзүүлнэ гээшэдэ ехэ этигэшэгүйб», — гэжэ Верэ Ивановна Гришинагай хэлэһэн үгэнүүд һанаандам ороо һэн.

Түрэһэн эжыһээ энэрхы зөөлэхэн сэдьхэлтэй, түрэһэн эжыһээ, дүтэ хүн энэ дэлхэй дээрэ олдохо аал? Ажабайдалай элдэб юумэндэ дарагдадаггүй Вера Ивановна Гришинагай олон ашанарынь, хүрьгэдынь, бэринэрынь, арбан гурбан үхибүүдынь хаанашье ябахадаа, энэрхы сэдьхэлтэй эжыдээ ерэжэ, сэдьхэлэйнь элшэһээ барандаа дулаасажа байдаг гэжэ ажаглаа һэм.

Г. ДАГБАЕВ.

Эдэбхи үүсхэл ба дүй дүршэл

ХҮҮГЭДЭЙ ЖАСЫН ТҮРҮҮШЫН АЛХАМУУД

Һүүлэй жэлнүүдтэ манай ажабайдалай олон талануудай үг удха шэнээр хаража үзэгдөө гээшэ. Энэ хэлээшэ хүүгэдэй асуудалда дүүрэн хэмжээгээр хабаатай. Гүрэн түрэмнай үхибүүдтэ бага юумэ хээ юм аал гэжэ һанахаар. СССР-тэ хүндэ ямбатай, үлэмжэ эрхэтэй гансал анги — үхибүүд бии гэжэ хэлсэдэг бэшэ һэн гү? Зүб. Тиигэжэ хэлсэхэ үндэнэ баримтануудшье бии.

Манай орон дотор бүгэдэ ниитын түлбэригүй дунда һуралсал, түлбэригүй медицинскэ хангалга, хүүгэдэй садяслинуудай түлөө адаг бага түлбэри түрүүшнхээ бии болгогдоо гээшэ. Эдэ бүгэдэ үхибүүдэй үмэнэ ба аша туһада хэгдэнэн байгаа. Гэбэшье материальна нөөсэнүүд дутагдадаг. Алибаа юумэн тухай олондо мэдээсэхэ гуримгүй байһан жэлнүүдтэ олохон асуудальууд харааһаа алдагдаһан байна. Жэшээнь, Дунда-Азиин районуудта хүүгэдэй гээгдэхэ ушарнууд олон, хүүгэдэй эмхи зургаануудта хумуужүүлэгшэдэй тоо хангалтагүй үсөөн, хүүгэдэй байшангууд материальна ба техническэ талаар муугаар хангагдадаг байһан. Эдэ бүгэдын эсэстэ Хүүгэдэй жаса байгуулха, лаблан хэлэбэл, һэргээхэ шухала болоо һэн.

1924—1928 онуудта орон доторнай иимэрхүү эмхи байһан юм. Граждан дайнай һүүлээр гэргүй, харууһагүй үхибүүдэй асуудал гүрэнэй ажал ябуулагшадай, багшанарай, жиирэй хүнүүдэй гол анхаралда байдаг һэн. Энэрхы һайхан сэдьхэлтэй һайн һайхан хэрэгүүдые бүтээхэ, олон удаан жэлнүүдтэ суглаһан асуудалнуудые шидхэлгэдэ хабаадаха арга хүнүүдтэ олгохо гээшэ мүнөөдэрэй жасын зорилго болоно.

Үншэн, инвалид үхибүүд, түрэлхидэй эрхэнүүдһээ хаһагдаһан эхэ, эсэгэтэй үхибүүдтэ гол анхарал хандуулха ёһотой гэжэ ниитын шэнэ эмхиин президент Уран зохёолшо Альберт Лиханов тоолоно.

Хүүгэдэй жаса байгуулагдаһаар жэлһээ үлүүтэйхэн болобо. Банкнуудтахи 707-дохи номерой тоосоогоор 43 миллион тухэриг ороод байна. Эмхи зургаануудһаа, хүнүүдһээ мүнгэн ороно. Тэдэнэй хэмжээн ондо ондоо байдаг. «28 тухэриг үншэн үхибүүдтэ эльгээнэб. Бэлшар бага наһаниинь жаргалтай хүхюун байг лэ. Ивашенко, инвалид». «Мянган тухэриг мүнгэ Хүүгэдэй жасада эльгээнэбди. Ажалай ветерануud, хамта 48 хүн». «Яармаг үнгэргэжэ, олоһон 100 тухэриг Хүүгэдэй жасада эльгээнэбди. Августовско һургуулиин 4-дэхи, 5-дахи, 6-дахи классуудай һурагшад» гэхэ мэтэ.

Хэдэн зуураад иимэ телеграммануud ба мүнгэ зөөри үдэр бүри жасын правленидэ ерэжэ байдаг. Пленум дээрэ үгэ хэлэхэдэ, «Арадай мүнгэ зөөриин ба эдэбхи үүсхэлэй үхибүүдые хамгаалгада зорюулагдаһан, тодорхой хэрэгүүд боложо, бэелүүлэгдэхын тула өөнэдынгөө хүсэлэл оролдолгонуудые болон мүнгэ зөөри хайшань яажа элсүүлхэб гэжэ Хүүгэдэй жаса лаб мэдэхэ эзэргэтэй гээд А. Лиханов тэмдэглээ һэн.

Арадай мүнгэ зөөри ямар нэгэн хэрэгтэ эльгээхэ тухай түрүүшын шидхэбэрээр эмхиин саашанхи хараа түсэбүүд туухай шүүбэрилхэ гэжэ жасын правленидэ ойлгоо һэн. Нэрэтэй түрэтэй мэргэжэлтэд иимэ юумэнһээ эхилхэ шухала гэжэ тоолоо бэлэй.

Орон соомнай хүүгэдэй 420 байшан тоологдодог, 3 хүрэтэр наһанай 35 мянган шахуу үхибүүд тэндэ байлгагдадаг. «Үшөө нёдондо жэлдэ нэгэ хумуужүүлэгшэдэ ба нянида 25—30 хүн хүртэдэг байгаа, — гэжэ Москвагай хүүгэдэй 12-дохи байшангай ахамад врач М. Контарева хөөрэнэ. — Энэмнай юундэшье хүрэхэгүй бага гэжэ ойлгосотой. Иимэ эрхэ байдалда үхибүүдые дурбэн тэгшээр хүгжөөхэ, хумуужүүлхэ туухай ямар хөөрэлдөөн байхаб даа. Бүлэгүүдтэ 7—10-һаа олон бэшэ үхибүүдэй байхын тула 1777 хумуужүүлэгшэдэй тушаалнуудые нэмэжэ бии болгохо хэрэгтэй байгаа. 1990 онһоо наша энэ зорилгоор гүрэн түрэмнай мүнгэ зөөри һомолхо аргагүй юм. Тиимэһээ үшөө хоёр жэл соо иимэ үхибүүдэй байдал хангалтагүй байха бэлэй, 1988 ба 1989 онуудта тус тустань хүүгэдэй байшангуудтахи бүлэгүүдые үсөөн хүнтэй болгохын тула 2,95 миллион тухэриг һомолхо шидхэбэри Хүүгэдэй жаса баталан абаа һэн.

Мүнөө болотор ороной эдэб янзын хүүгэдэй интернатуудта өөрын транспортгүй байгаа. Харин тэдэнэй тоо 1500 болодог. Хүүгэдэй жаса «автомобильнуудые бэлэглэхэ хэрэгтые» баһал мэдэлдээ абаа һэн. Иимэрхүү эмхи зургаануудта 230 автобусуудые ба ашаанай машинануudые худалдажа абахын тула 1 миллион тухэригэй чегтэ жасын президент гараа табяа һэн. Нютагуудтахи жасын олон тоото отделениинүүд иимэрхүү эдэбхи үүсхэл баһал гаргана. Жэшээнь, Тольятти хотодо авто-нэгэдэл областийнгоо хүүгэдэй байшангуудта автофургонуud болгожо, тусгаар тухэрһэн 48 машина дамжуулһан байна. Курганай автозавод 7 автобус үгэһэн байгаа. СССР-эй Министрнүүдэй Совет өөнэдынгөө жасануудһаа 200 автомобиль дамжуулаа. Иимэ жэшэнүүдые үргэлжэлүүлжэ болохо.

Хүүгэдэй жаса олоныитын һанамжада ехэ нүлөө үзүүлхэ, һайн һайхан зорилготой элдэб программануudые мүнгэн һөөгай талаар бодото дээрэнь дамжэхэ, бусадшье хэрэгүүдые бүтээжэ шадаха арга гэжэ түрүүшын жэл харуулаа. Дунда Азиин ба Казахстанай республикануудта, Шэтын областьдо хүүгэдэй гээгдэлгэтэй тэмсэхэ хэрэгтэ хабаадахаяа ошоһон медигүүдтэ тус жаса 2 миллионһоо дээшэ тухэриг хубаарилаа һэн. Ушарынь гэбэл, эдэ нютагуудта хүүгэдэй гээгдэхэ ябадал һанаа ехээр зобоодог юм. 1988 оной декабриин 7-до газарай аймшаг гайгаар худэлжэ, Арменидэ аюул усалай тохёолдоходо, Хүүгэдэй жаса баһал хамжээнүүдые абаа һэн. Хохидолдо ороһон үхибүүдтэ туһаламжа болгон 1 миллион тухэриг эльгээһэн байгаа.

Жасын түрүүшын алхамуудай общество дотор баяр баясхалантайгаар хүлеэн абтаһаниинь дамжаггүй.

Үшөө иимэ зүйл тэмдэглэмээр. Хүүгэдэй жасын байгуулагдаһанай ашаар олон мянган хүнүүд энэрхы сэдьхэлтэй һайн һайхан хэрэгүүдые бүтээхэ арга боломжотой болоо.

Ольга СИЛАНТЬЕВА,
АПН-эй корр.

ЭНЭРХЫ СЭДЬХЭЛ

Һаяхан үнэр баян, эбтэй эзэтэй булэтэй танилсаха золтой байгааб. Улаан-Удэдэ Октябриин гудамжын 26-дахи гэртэ энэ булэ байдаг юм. Арбан гурбан үхибүүдэй эхэ Вера Ивановна Гришинагай намтар ниислэл хотымнай өөрынь наһанай олохон зоной хүби заяандал адли гэбэл, алдуу болохогүй хаш.

Буряадай индустриин түрүүшын гигант болохо паровозвагон заһабарилгын заводой барилгада, мүн лэ эндэ худэлхээ үргэн уужам ороноймнай алишье нютагуудһаа хүн зон гэр бүлөөрөө нүүжэ ерээ бэлэй. Тэдэнэй тоодо Прасковья Федоровна, Иван Васильевич Федорецтэнэй булэ 6 үхибүүдтэ Сумска областийн Конотоп хотоһоо 1937 ондо Улаан-Удэ ерээ һэн. Тиихэдэ Вера басаган оройдоол хоёртойхон байгаа. Үхибүүн наһаниинь Улаан-Удэдэ үнгэрөө. Басагадай 66-дахи һургуулиин наймаи класс дүүргээд, эжы абынгаа ажаллажа байһан ПВЗ-дэ нарядчигаар худэлжэ эхилээ. Мүн лэ Улаан-Удэдэ наһанайнгаа ханитай танилсажа, Михаил Никитич Гришинтэй хүби заяагаа холбоһон юм. Энэ айлайхи 13 үхибүүтэй, үнэр баян булэ болохо заяатай байгаа. Энэл хотодо үри хүүгэдынь үндыжэ, ажабайдалай үргэн харгыда гаража эхилээ. Тиимэһээ Буряад орон түрэл нютагни гэжэ Вера Ивановна тоолодог юм.

Үхибүүдэйнгээ өөдөө боложо эхилээд, одхон басаган Нинынгээ долоотойхон байхада, В. И. Гришинагай хайрата нүхэр наһанһаа нүгшөө һэн.

Вера Ивановна 25 жэлэй туршада 10-дахи найман жэлэй һургуулиин ажахын талаар директорэй орлогшоор худэлнэ. Гурбан жэлэй саана наһанайнгаа амаралтада гарабашье, энэ нүхэрнай эндэл худэлһөөр юм. Тус һургуулиин коллективэйхид Вера Ивановнада энэрхы дулаанаар хандажа, эжымнай гэжэ нэрлэдэг.

— Үхибүүдэйнгээ багахануud байхада, хүсэд һайн амарха сүлөөгүй ябагдагша бэлэй,— гэжэ Вера Ивановна хэлээд, бодолгото боложо һууд гэбэ. Тиигээд энеэбхилэн нэмэнэ:— Эдэнэйнгээ үндыхэдэ унтажа садахаб даа гэжэ бодогшо һэм. Ехэ хүбүүмнай — Алеша багаһаа хойшо спортдо дуратай юм. Мүнөө милицидэ худэлдэг. Дүүнэрээ дахуулаад, үбэл зунгүй стадион дээрэ үдэрөө үнгэргэгшэ һэн. Мүнөө наһахадам, хорёогүймни зуб байгаа. Хоккей, футбол наадаад, хүбүүднай бага шулгархайнуud ябаашье һаа, шэрхиннүүд, элдэб хэжэгтэ бэлээр диилдэгшэгүй һэн. Өөрынгөө үхибүүдээр абажа үзэхэдэ, спорт физкультура гээшэ үхибүүдэй хумуужэлгэдэ, тэдэнэй элүүр энхэ ябахада, тон туһатай гэхэ байнаб. Хожомоошье, хаанаш ябахадаа, сэрэгэй албан-дашье ядалгүй ябана ха юм... Долоодохи хүбүүмнай — Юрэмнай футболист болонхой. Мүнөө «Сэлэнгэ» командада наадана. Володимнай Света һамгантаяа, Мишамнай, удаадахи Светэмнай мүн лэ Николай нүхэртээ, тэрэнэй удаадахи Анатолимнай — булта ЛВРЗ-дэ, элдэб мэргэжэлтэйнүүд худэлжэ байна. Гангал Андрейтэмнай маниһаа холо, аяар Комсомольск-на-Амуре хотодо һуудаг юм. Тээд жэл бүхэндэ амаралта абахадаал, хоёр үхибүүдээрээ, нүхэртээ Улаан-Үдэеэ орожо ерэдэг. Наймадахи багагамнай — Оксана эсэгынгээ замаар ябаха хүсэлэнтэй. Нүхэрни хүгжэмэй багшаар бүхы наһаараа худэлһэн юм. Оксана мүнөө жэл хүгжэмэй училищи дүүргэхэ. Тиихэдэ Верэмнай 9-дахи СПТУда наймаашанай мэргэжэлдэ һурана. Баганууднай—Танимнай 9-дэхи, Ирэмнай 7-дохи, Надимнай 6-дахи, Нинэмнай 5-дахи классуудта 42-дохи һургуулида һурана,— гэжэ Вера Ивановна үхибүүд тухайгаа яаралгүйхэн хөөрэжэ һуугаа бэлэй.

Гришинтэнэй булэ нэгэдэхи дабхарта хамта дээрээ 74 дүрбэлжэн метр талмайтай, 5 таһалгатай, байра эзэлнэ. Яһала үүжам кухни соонь шалань доошоо сүмэршоод, тэндэһээнь ууралай уяжа байхые харахадаа:

— Энэ шалыетнай заһажа үгэнэгүй гээшэ гү?— гэжэ гайхабаб.

— 1987 ондо гээшэ гү даа, шалыемнай заһажа үгыт гэжэ гэр байрын 4-дэхи управленидэ хандаа һэмди. Үшөө энэ подвал соо труба эбдэрээд, бухэли үбэлдөө иигэжэ уурал баяжа байдаг. Энээниешье заһыт гэхэдэ, үгыл даа,— гэжэ Вера Ивановна гарба дэлгээгээ һэн.

— Танай бүлын 6 гэшүүд ЛВРЗ-дэ худэлдэг байна. Тандаа заводой зүгһөө нэгэтэшье һаа, туһа хүргөө гээшэ гү? Гэр бүлэ болоһон үхибүүдтнай хэр зэргэ байраар хангагданхай гээшэб?— гэжэ һурабаб.

— Газетэ, журнал уншахада, телевизор харахада, гоёор бэшэдэг, харуулдаг. Олон үхибүүтэй айлнуудта туһаламжа үзүүлэгдэбэ гэхэһээ эхилээд. Тээд би тэрээндэ ехэ этигэгшэгүйб. Бидэ тиимэ туһа эриж, абажа үзөөгүй зомди. Өөһэдынгөө ажалаар олоһон салингаараа байдагбди. Һүүлэй үедэ минии пенси нэмээ болоо юм бээз. Һургуулиин амаралтын үедэ үхибүүдэз пионерийн лагерьташье эльгээхэнь бэрхэтэй байгша. Тиимэһээ би юрэдөө, тиимэ туһа үзүүлдэг юм гэжэ ехэ этигэгшэгүйб. Намайе тандаа зарга барижа байна гэжэ бү һанагты. Яһала хүнһөө дутажа бэйдаггүйбди...

Һаяхан Гришинтэнэй Михаил хүбүүн гэрлэжэ, Вера Ивановна бэри бууллаһан юм. Тээд Таня бэриеэ өөнэдынгөө гэртэ пропискада оруулха аргагүй байшоо. Юуб гэхэдэ прописка хэбэл, ондоо байра үгэхэ болохобди, тиимэһээ аргамнай үгы гэжэ райсоведэй гүйсэдкомэйхид хэлэһэн байна. Тиигээд лэ залуу айлайхид 5 таһалгын нэгые эзэлжэ байха баатай болоно. Энээнһээ урда Юра хүбүүниинь айлайхи болоод. Лена нүхэртээ Орешковэ посёлогто, ондоо айлай гэртэ мүнгэ түлэжэ байха баатай болоо.

Гүрэн түрэмнай олон үхибүүтэй айлнуудта шадаха зэргын туһаламжа үзүүлхые оролдодог, үзүүлдэгшье гээшэ ааб даа. Гэбэшье, зарим нэгэ хутэлбэрилэгшэдэй «ашаар» эдэ туһаламжанууд үзүүлэгдэнгүй байхань харамтай байна. Эхэ-Герой Вера Ивановна Гришинагай гэр соо хоёр үбэлэй турша соо уурал баяжа байһан подвалай труба заһагдангүй, тэрэ ууралһаа үмхиржэ соорошоһон шалын һэлгээгдээгүй байһанда гүрэн түрэ гэмтэй бэшэ ха юм. Харин гэр байрын 4-дэхи управлениин хутэлбэрилэгшэдэй өөһэдынгөө худэлмэридэ хайша хэрэгээр хандаһанай гэршэ бэшэ гү?

Үглөөнэй арбан сагаһаа үнгэржэ байхэда, энэ асуудалаар гэр байрын 4-дэхи управленидэ ошоходомни, үүдэниинь зосооһоо шэбэхэтэй байба. Үүдэндэнь наһатай болоһон хэдэн эхэнэрнүүд шуугшылдан зогсоно. Конторо соо хүн бии хэбэртэй байхадань, шанхаханаар үдыень тоншоһомнай, уур сухалтай эхэнэр гаража:

— Үглөөнһөө хойшо амар эзяа үзүүлхэгүй, хашартай зомта? Архиин талоной түлөө унаагүй ябахат, — гэжэ байгаад ганирһаар, үүдээ нээбэ. Нэгэ таһалгэда ороходом, хэдэн эхэнэрнүүд һуугаа һэн.

Ямар асуудалаар ерэһыемни мэдэхэдээ, тэдэ эхэнэрнүүд һэнгэрэгүйгөөр:

— Аа, Гришина гү? Үшөө зарга барина бы? Тэрэ олон үхибүүдэйнгээ хажуугаар юунэйнгээ үшөө нохой тэжээгшэб. Юугээрээ тэдэнээ тэжээдэг юм? Ноёмнай үгы, участогаараа ябана. Эндэ һууха сүлөөнь хаанаһаа байха юм? — гэлдэбэ.

Харин түс управлениин дарга А. В. Жарков энэ үедэ нүгөө таһалга соо архиин, саахарай, мяханай талон үгэжэ һууба.

— Хабтагай үгы. Бии болоходоль, шалыень һэлгэхээр хараалнабди, харин тэрэ уурал хаядаг труба һаяхан заһагдаа, — гэжэ харюусаа бэлэй.

Иимэрхүү дарганарай: «энэ үгы, тэрэ үгы» гээд һуухадэ, ямар ажал бүтэхэб даа. «Өөһэдынгөө ажалаар олоһон салинтаар байдагбди. Би тэрэ туһаламжа үзүүлнэ гээшэдэ ехэ этигэгшэгүйб», — гэжэ Верэ Ивановна Гришинагай хэлэһэн үгэнүүд һанаандам ороо һэн.

Түрэһэн эжыһээ энэрхы зөөлэхэн сэдьхэлтэй, түрэһэн эжыһээ, дүтэ хүн энэ дэлхэй дээрэ олдохо аал? Ажабайдалай элдэб юумэндэ дарагдадаггүй Вера Ивановна Гришинагай олон ашанарынь, хүрьгэдынь, бэринэрынь, арбан гурбан үхибүүдынь хаанашье ябахадаа, энэрхы сэдьхэлтэй эжыдээ ерэжэ, сэдьхэлэйнь элшэһээ барандаа дулаасажа байдаг гэжэ ажаглаа һэм.

Г. ДАГБАЕВ.

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ.

МАНАЙ
индекс 670000
АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

УЛАН-УДЭ, ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора — 2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни—2-60-91, пропаганды—2-56-23, промышленности и строительства—2-61-35, сельского хозяйства—2-64-36, 2-63-86, советского строительства и быта—2-69-58, культуры и школ—2-50 21, 2 57-63, информации—2-34-05, переводов—2-54-93, писем и селькоров—2-67-81, корректорская 2-33-61, выпускающие—2-35-95, собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, п. Кырен—91-7-18, Северобайкальск—35-73, п. Хоринск — 55-6-99.

Республиканская типография Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательства полиграфии и книжной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-00567. Заказ № 126. Индекс 04613.